

TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA U IMOTSKOJ KRAJINI

Rako, Marijana

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:235478>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-09**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA U IMOTSKOJ
KRAJINI**

MARIJANA RAKO

SPLIT, 2018.

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu

TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA U IMOTSKOJ KRAJINI

studentica:

Marijana Rako

mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2018. godine

Diplomski je rad obranjen _____ u Splitu pred povjerenstvom:

SADRŽAJ

1. Uvod	6
2. Kratka povijest Imotske krajine.....	7
3. Predaje	9
3.1. Povijesne predaje.....	9
3.1.1. Hajduci i uskoci	10
4. Legenda	21
4.1. Legenda o Gavanovim dvorima	22
4.2. Legende o postanku ostalih hidronima na području Imotske krajine.....	27
5. Balada	30
5.1. Balada o Hasanaginici	30
6. Imotska ganga.....	31
7. Crkveno-pučka baština	36
7.1. Advent	36
7.1.1. Sveta Barbara	37
7.1.2. Sveti Nikola	37
7.1.3. Bezgrješno začeće Blažene Djevice Marije.....	38
7.1.4. Sveta Lucija	38
7.1.5. Badnjak	38
7.2. Božić.....	39
7.2. Božićno vrijeme	40
7.3. Poklade	40
7.4. Korizma.....	43
7.4.1. Veliki tjedan.....	43
Cvjetnica.....	44
Veliki četvrtak	45
Veliki petak.....	47
Velika subota	48
7.5. Uskrs.....	49
7.6. Sveti Marko	50
7.7. Sveti Ante.....	50
7.8. Gospa od Anđela	51

7.9. Velika Gospa	51
7.10. Sveti Luka.....	52
8. Rječnik manje poznatih izraza.....	53
9. Zaključak	57
Izvori.....	58
Popis kazivača:.....	58
Literatura:.....	58
Sažetak	62
Summary	62

1. Uvod

Imotska krajina smjestila se u zagrljaj Biokova s južne i granice s Bosnom i Hercegovinom sa sjeverne strane. Specifičan geografski položaj omogućio je Imotskoj krajini da kroz povijest bude okosnica mnogih događanja koji su obilježili život ljudi i na širem području. Ono što je sigurno jest da su upravo povijesna događanja ta koja su Imotsku krajinu osnažili kao čuvara svoje kulture, vjere i tradicije baš kao što to taže Ante Žužul:

*"Imotski je na tromeđi Bosne i Hercegovine i Dalmacije, vilinski gradić na kamenu. Grad oskudan i siromašan za življenje a bogat izvorštima nepregledne usmene književnosti, kamenica u koju su se slijevale različite kulture te istodobno čuvale vlastita prepoznatljivost i izvornost."*¹

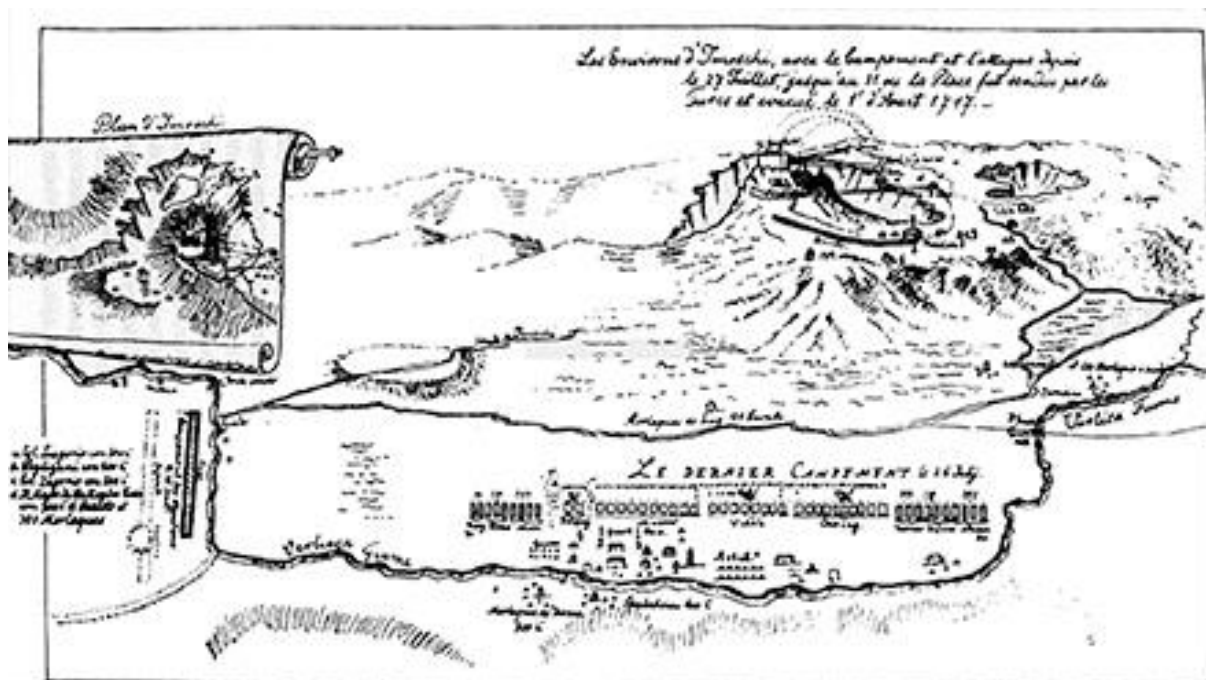
Ovaj će diplomski rad govoriti upravo o ovom fenomenu Imotske krajine, o riznici tradicijske i kulturne baštine koju ovaj kraj posjeduje. Počevši od teške povijesti Imotske krajine koja se dugo borila s Turcima, preko predaja koje je narod prenosio s koljena na koljeno govorit će se o hajducima, uskocima i drugim pojavama i događajima koji su obilježili ovaj kraj. Kroz detaljnije upoznavanje legende o nastanku dva imotska bisera, Crvenoga i Modroga jezera, i priču o oholom Gavanu, prikazat će se jedan uspješan način objašnjavanja prirodnih pojava božanskom intervencijom. Kada se govori o Imotskoj krajini nemoguće je zaobići baladu o Hasanaginici koja ilustrira stanje u Krajini pod vladavinom Turaka. Ipak, jasno je da su tijekom brojnih nedaća, stanovnike ovoga kraja uvijek držale vjera i pjesma. Ganga kao tradicionalan oblik pjevanja, prisutan je u svim prigodama od davnina do današnjag dana. Odnos prema vjeri poseban je u Imotskoj krajini koja se može podičiti velikim brojem crkava, kao i običajima koji se vežu uz blagdane. Počevši od Adventa, svetoga Nikole i svete Luce, običaja Badnjega dana i Božića, preko *Vodokršća* ili Sveta Tri kralja do proljetnoga blagoslova polja na blagdan svetoga Marka, običaji se smjenjuju. Tradicionalna hodočašća svetome Anti i Velikoj Gospi i veliki „derneći“ koji prate proslave istih, dio su kulture ove sredine od davne prošlosti. Predaje, legende, molitve, pjesme, gange, običaji – ovaj diplomski rad nastojat će ih prikupiti što više s područja Imotske krajine i objasniti – sve to s ciljem promicanja bogate kulturne baštine ovoga kraja.

¹ Žužul, Ante, *Knjigu piše Ivan Ban: usmene lirske pjesme iz imotske krajine*, Split, Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 2007, str. 29.

2. Osvrt na povijest Imotske krajine

Povijest Imotske krajine može se podijeliti na tri razdoblja: 1. vrijeme Ilira, Rimljana i Hrvata, 2. razdoblje od dolaska Turana 1493. do njihova izгона 1717. godine, 3. od 1717. do danas. Konstantin Porfirogenet spominje hrvatsku župu Imota koja pripada Humu oko 950. godine Imotski je od 1. lipnja 1454. godine u posjedu hercega Stjepana Kosače i pripada Hercegovini. Turci su počeli ugrožavati Imotsku krajinu oko 1463. godine, a prema turskom popisu 1477. godine Imotski je, uz Vrgorac, Makarsku, Bast i Brela upisan u sastav hercegovačkoga sandžaka. Turci su konačno zavladao Imotskom krajinom nakon pada Imotskoga 1493. godine. Turska vojska je u Imotskoj krajinu jačala i napadala geografski susjedne predjele. Godine 1645. počeo je Kandijski rat u kojemu se Mlečanima u borbi protiv Turaka pridružilo stanovništvo između Neretve i Cetine. U to vrijeme bilo je mnogo žrtava i iz Imotskog kraja. Za to vrijeme hajduci i uskoci harali su Imotskom krajinom, a na njih se tužio i ondašnji župnik Vrhodola. U početku Bečkoga rata (1683. – 1699.) popravljane su dalmatinske tvrđave, a među njima se spominje i Imotski. Tvrđava u Imotsko jedinstvena je i nije sastavljena iz više dijelova, a dominirala je cijelom okolicom do Podnožja Biokova i čitavim Imotskim poljem. Za vrijeme toga rata jedan dio Imotske krajine pokušao se odcijepiti od Turaka i pripojiti Mlečanima, a to su bila sela: Proložac, Runovići, Vinjani, Zagvozd i Župa. Mlečani su ih, Karlovačkim mirom (1669.) ponovno prepustili Turcima. Nakon Karlovačkog mira, franjevci se 1703. godine vraćaju u svoj sasmotan na Blatu i počinje pastorizacija čitave krajine. Iako su Turci Imotskom krajinom vladali 224 godine, nisu uspjeli ostavili dubok tag u narodu zahvaljujući upravo buđenju katoličke svijesti koju su podgrijali franjevci. U narodu se polako počinje buditi otpor i nada u skoro oslobođenje od Turske vlasti. Na molbu braće Šoića iz Mostara i franjevaca, generalni providur Dalmacije Alojzije Mocenigo III. odlučio je turcima oteti imotski tvrđavu i krajinu. Da bi spriječio dolazak Turaka iz ostalih krajeva u pomoć, Mocenigo je poslao svoju vojsku u krajeve oko Imotskog. Kad je sve bilo spremno, počeo je napad i Imotski je od Turske vlasti oslobođen 2. kolovoza 1717. godine, na blagdan Gospe od Anđela. Nakon Požarevačkog mira 1718. godine, Imotska krajina je prepolovljena: današnji prostor pripao je Dalmaciji, a pod turskom vlašću ostali su današnji Tomislavgrad, Posušje i

Grude. Prazne predjele Imotske krajine Mlečani su nastanili Hrvatima iz zapadne Hercegovine i tako stvorili današnju Imotsku krajinu.²

Ratna karta iz Imotskog iz 1717. godine³

² Nikić, Andrija, *Kratka povijest Imotske krajine* U: oslobođenje imotske krajine od turaka, on-line rasprava IMOTAcffe foruma o oslobođenju Imotske krajine od Turaka, prosinac 2002. <http://povijest.blogspot.com/2005/06/prof-fra-andrija-niki-osloboenje.html> (pristup 27.6.2018.)

³ <http://www.matica.hr/hr/459/pred-300-obljetnicu-od-odlaska-osmanlija-imotska-ranosrednjovjekovna-tvravna-topana-24932/> (pristup 25. 06. 2016)

3. Predaje

Dragić predaju definira kao priču koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja.⁴ Predaje se mogu klasificirati na:

1. Povijesne predaje.
2. Etiološke predaje.
3. Eshatološke predaje.
4. Mitske (mitološke) predaje.
5. Demonske (demonološke) predaje.
6. Pričanja iz života.⁵

3.1. Povijesne predaje

Povijesne predaje pripovijedaju o sudbonosnim povijesnim osobama i događajima. Ako u obzir uzmemo povijesni slijed, hrvatske povijesne predaje mogu se podijeliti u deset epoha:

1. Agrafijska epoha
2. Doba drevnih Grka
3. Ilirsko i rimsko doba
4. Starohrvatsko doba
5. Epoha od ujedinjenja Hrvatske do kraja vladavine narodnih vladara (925.-1463.).
6. Epoha osmanske vladavine (1463.-1878.).
7. Period od konca 19. st. do 1914. godine.
8. Razdoblje između dva Svjetska rata (Jugoslavija 1918.-1990.).
9. Epoha SFRJ (1945.-1990.).
10. Period od osamostaljenja Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1990.-).

Bez obzira na povijesni slijed, u mnogim je epskim pjesmama i povijesnim predajama prisutna mitska tematika.⁶

⁴ Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017. str. 26.

⁵ Bošković-Stulli, Maja, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Mladost, Zagreb 1975, str. 128.

⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 273.

3.1.1. Hajduci i uskoci

U Bosni i Hercegovini hajduci su se pojavili ubrzo nakon pada Bosne i Hercegovine pod tursku vlast (1463. godine). Uskoci su živjeli na područjima pod mletačkom vlašću i uskakali su na područja pod turskom okupacijom boreći se protiv Turaka. Mišljenja o hajducima su podijeljena. Dok ih jedni mistificiraju i glorificiraju, drugi ih smatraju razbojnicima. Uzrok toj podijeljenosti mišljenja je u višestrukome karakteru hajduka jer, postojali su: 1. hajduci zulumčari ili turski hajduci, 2. hajduci razbojnici, 3. hajduci osvetnici, 4. muslimanski hajduci osvetnici. *Hajduci zulumčari* činili su strašna zlodjela nad kršćanima. Tako je Šeh Gaibija predvodio skupinu poznau kao „kupreški turski hajduci“ koji su 1557. godine u Rami zapalili i opljačkali samostan, a pobili franjevce. Postojali su hrvatski i srpski *hajduci razbojnici*, a jedan od njih bio je harambaša Nikola Maleta poznat iz priče u kojoj je zaprosio Anđu Bailovu iz Livna. Ona ga je odbila, a on joj je zaprijetio da neće drugoga ljubiti i da će je oteti od svatova što je i učinio. Družine hajduka osvetnika sastojale su se od Hrvata, Srba i Muslimana koji su se borili protiv osmanske okupacije. Muslimanski hajduci osvetnici jačaju od 17. stoljeća, a poznat je harambaša Abdurahman koji je 1639. godine u Ravnom sa svojom družinom napao karavanu trgovaca i ubio 19 njih.⁷

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi i danas se kazuju povijesne predaje i epski stihovi o uskocima i hajducima. U imotskoj krajini mogu se tako čuti priče o Roši harambaši, Petru Mrkonjiću, Andrijici Šimiću i Mijatu Tomiću.

Roša harambaša

Ivan Bušić, hajdučkoga nadimka Roša harambaša rođen je oko 1745. godine, a nadimak je dobio zbog svoje crvene kose. Iako u *Makarskom ljetopisu od godine 1773. do 1794.* Bujas piše da je Roša rođen u Gorici kod Gruda, vjerojatnije je da je rođen u Vinjanima Donjim pored Imotskog kao što tvrdi Ujević u *Imotskoj krajini* (1953.). Ovu tvrdnju potvrđuje i predaja koja i danas postoji u imotskom kraju. Roša je mlad ostao bez oca i brata koje su ubili Turci, a živio je na turskoj granici i slušao priče o turskom zulumima, što je u njemu rano izazvalo želju za osvetom. Imao je nepunih petnaest godine kad ga je harambaša Sočivica primio u svoju četu.

⁷ Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*, Mala nakladna kuća Sv. Jure, Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda-Mostar-Zagreb, 2001., str. 138.

Mnogo predaja govori o Rošinom hajdukovanju, a jednu je zabilježio i Petar Bakula u svome *Šematizmu*. Ona govori kako su babe zatvorile vrelo Turanj zbog Roše harambaše koji je na to vrelo dolazi pa su zbog toga ondje često boravili Turci u nadi da će ga uhvatiti.⁸ O tom događaju priča i kazivačica Luca Rako rođ. Aračić:

*Uvik bi on dolazio gori pit vodu i konja pojit, svaki dan. Unda su uvik za njin dolazili Turci ne bi li ga uvatili. Uvik bi on njima biža. A unda jadne žene ne bi imale oklen vodu nosit, bilo i stra od ti Turaka. Unda su jedan put zakopale i vodu i sve. Pa nije ima di doć ni Roša arambaša ni Turci za njin.*⁹

Fra Bono BeniĆ u *Ljetopisu* piše kako je u Rošinoj družini bilo od trideset tri hajduka među kojima je bio i musliman Mubašir koji „nije bio loš čovik“. Postoji i predaja koja kazuje kako je Roša „u početku živio u dobrim odnosima s pravoslavicima, a jedan njegov prvi harambaša bio je pravoslavac Sočivica. Međutim, jedne su noći imotski su kaluđeri zazvonili i skupili narod obukavši odeždu naopako i u litiji govoreći neka prokletstva okrenuvši naopako crne svijeće i tako ih pogasiše, a za njima i sav puk. Kada je čuo Roša za to, pobjesnio je, pa ljetopisac piše 'Niki arkači od straha Rošina blagosivaše se i učiniše se katolici'“.¹⁰

Roša je boravio i u kreševskom kraju o čemu svjedoče pisani dokumenti i predaje. „Turci su godine 1777. orobili kreševske franjevce za tisuću groša, jer se na Lopati kod 'fratarskih štala' primijetila Rošina četa. Te je,naime, godine Roša s 30 drugova na Lopati (lokalitet Korča) dočekaao 12 trgovaca s robom. Ubili su trojicu, a ostali su pobjegli. Svu su robu hajduci raznijeli.“¹¹

O Rošinu životu kazivala je 2004. godine Iva Rebić rođ. Bušić:

Hajdučki harambaša Ivan Bušić Roša, živijo ti je u Donjin Vinjanin. Nadimak je dobijo po crljenoj kosi. Ima je brata Mijata, a njega ti je ubijo Rošin pobratim Amet (Ahmet) Sukljažević iz Mostara. Ubijo ga je na kukavički način, iz zaside, dite. Roša se undan naosumio na pobratima i undan ubije njega i nikoliko njegovi ljudi. Poslen toga pobigne on u ajduke. Mostarci Turci su ti undan odlučili osvetit Ameta, pa puklo kud puklo. Undan se umišaju i

⁸ Dragić Marko, *Povijesne predaje o Roši-harambaši i Andrijici Šimiću*; Hrvatska obzorja: časopis Ogranka Matice hrvatske Split, 4, Split, 2001, str. 970.

⁹ Kazivala: Luca Rako rođ. Aračić (1932.), Kamenmost 21. 4. 2018.

¹⁰ Dragić Marko, *Povijesne predaje o Roši-harambaši i Andrijici Šimiću*; Hrvatska obzorja: časopis Ogranka Matice hrvatske Split, 4, Split, 2001, str 970 -971.

¹¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 402.

livanjski Turci i odluče osvetit mostarske, ali ji Roša jopet ubije devet. Urotiše ti se tada svi Turci, al on, ko kad je bijo stoput pametniji od njizi sviju skupa zajedno, on ti lipo pobigne, u Taliju i vrati se za par godina. I dalje je ratova s Turcima, ali je napada i pljačka trgovce i putnike, a zavadija je se i s imoćkim pravoslavicima. Niki su ti o stra prišli na našu viru, pa ga zato nazvaše “ustaško-križarski preteča”. Posta je opasan i za mletačku i za tursku vlast, pa su činili svašta da ga maknu. Roša je nastavio po svom, a kad mu je više dodija taj ajdučki život, on ti je tražijo pomilovanje. Nije ga dobijo, pa ti je unda jopet oša u Taliju i kašnje se vratijo u Dalmaciju. Svi su se bojali da će jopet izbit neredi, pa su ga ubili, osikli mu glavu, napunili je pamukon i undan su ti je nosali i š njome po turskim gradovima skupljali darove. Znaš ti, dite, Roša ti je meni bijo neki did, pradid, ali ono izvanjski. Ne znan točno po kome, al ja san ti se uvik ponosila s time, a je i moj ćaća. Uvik mi je priča o njemu i govorijo da neka se ponosin s timen. Neki ti njega fale, neki mu laju, al moj je ćaća, dobar ti je bijo, Bog mu da pokoj, uvik govorijo da je to dobro, da je bitno da je on za života ostavijo traga. Pa šta što mu laju, stara je narodna: “Dobar konj ima sto mana, a loš samo jednu-ne valja!” E, dite moje, nemoj se nikad stidit svoje krvi. I ti se tribaš ponosit š njimen, sa svojin Vinjanin. Nemoj to nikad zaboravit, ti si isto naše gore list! Rošini dvori ti se nalaze u Donjin Vinjanin, ispo crkve sv. Roka, blizu Crne Gore. Područje iznad kuće ti se zove Rošine livade. Tu ti je i njegovo guvno i njegov bunar i kamen na kojem ti je smijo sidit samo on i niko drugi. E, da mi nije ovi stari kostiju, pa da mogu trčat, a trčala san dok san cura bila, sad bi ja tebe odvela gori u Rošine livade, da ti to vidiš. A eto, bar vidi njegovu sliku, tuten ti visi na zidu u ganjku!¹²

U narodu se priča i kako je Roša bio gusar i plovio sve do Amerike i Indije. O njemu se piše u brojnim djelima, pa tako njegovu smrt opisuje Ivo Andrić u pripovijesti Ispovijed. Međutim, fabula Andrićeve priče ne odgovara stvarnoj smrti Roše harambaše. Andriću je Roša harambaša poslužio kao primjer čovjeka koji pati za svojim mjestom opisujuće kako je Roša, nakon što mu je zabranjen ulazak u Imotski, svaki dan s brda čeznutljivo gledao svoj grad. O Roši je 1977. godine knjigu napisao Bruno Bušić, a nosi naziv „*Ivan Bušić – Roša, hajdučki harambaša*“.

Nekoliko je predaja kako je skončao Roša harambaša: dok jedni tvrde da ga je ubio Rade Krešić u mjesto Ilijino Polje (između Neuma i Stolca), drugi tvrde da se Roša 1782.

¹² Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 401. - 404.

godine vratio u Dalmaciju gdje se udružio s trojicom drugova od kojih ga je jedan, Ivan Vekić, izdao i ubio 1. travnja 1783.¹³

U narodu i danas postoji uspomena na Rošu, pa tako u narodu Sarajevskog polja ali i Imotske krajine za nekoga tko je nagle naravi, brz i okretan kaže da je „k'o Roša“.

Petar Mrkonjić

Petar Mrkonjić, rad Augustina Age Kujundžića¹⁴

Hajdučki harambaša i veliki ratnik Petar Mrkonjić potječe iz Slivna, a najpoznatiji je po borbi s Turcima u Kandijskom ratu. Bio je suvremenik Mijata Tomića, a o njemu se pjevalo i pisalo diljem Balkana. Jedan je od „najopjevanijih junaka u hrvatskim narodnim pjesmama“¹⁵.

¹³ Isto, str. 404.

¹⁴ <https://stariimotski.com/?p=2116> (pristup 27.6.2018.)

¹⁵ Milas, Mijo, *Junačke narodne pjesme o Petru Mrkonjiću*, Matica Hrvatska ogranak Imotski, Imotski 2017., str 11.

Spominje se u Erlangenskom rukopisu, a Fra Andrija Kačić Miošić prvi „donosi vijest da je Petar Mrkonjić iz Imotske krajine“¹⁶:

*Da je komu pogledati bilo
ljutu zmiju Petra Mrkonjića:
u njega su oči sokolove,
a desnica Miloš Kobilica!
Često ide na Bosnu ponosnu,
vodi roblje na skelu makarsku
ter prodaje Turke u Latine
i lijepe bule i kadune.
Ni to Petru dosta ne bijaše,
već junačke glave odsicaše.
To svidiće starci od krajine,
da bijaše junak od starine,
a najveće pisme i popivke,
kojeno se od njega pivaju:
junak biše Petre Mrkonjiću,
ognjenoga rata od Kandije.¹⁷*

¹⁶ Isto, str. 12.

¹⁷ Kačić Miošić, Andrija, *Vitezovi Imotske krajine* U: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Školska knjiga, Zagreb 2011. (pretisak izdanja iz 1756.)

Za Imotsku krajinu veže se i jedna posebna priča, koja je u usmenoj predaji preživjela u nekoliko različitih varijanti. Priča je to o Andrijici Šimiću, legendarnom hrvatskom hajduku koji je svojom spretnošću i snalažljivošću postao zapamćen među Hrvatima u Dalmaciji i Hercegovini. Rodio se 2. listopada 1833. godine u Alagovcu pored Gruda. Sa samo 10 godina otišao je u Mostar u službu agi Tikvini i služio ga punih 10 godina. Nepravde i zulum kojemu je svjedočio natjerali su ga da 1959. godine ode u planinu. Oružje je oteo nepoznatome begu tako što mu je sasuo šaku prašine u oči. Andrijica Šimić hajdukovao je po Rakitnu, Doljanima, Imotskom, Kupresu, Livnu, Glamoču i Vrlici. Narod ga u pričama opisuje kao branitelja sirotinje i zaštitnika potlačenih. Često je progonio i bogatije kršćane. Uhićen je nakon izdajom 1866. godine i izručen turskim vlastima. Dvije godine proveo je u tamnicama u Splitu, Imotskom, Duvnu, Livnu i Ljubuškom da bi, „prepilivši okove, 1868. pobjegao iz ljubuškog zatvora i ponovno se odmetnuo u hajduke.“¹⁸

Hajduk Andrijica Šimić¹⁹

Hajdučka družina Andrijice Šimića dočekala je 18. studenoga 1869. godine harambaše Derviš-bega Huseina Kopčića i Halila Osmanova Muratbegovića iz Žovnice s njihovih 30

¹⁸ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 411.

¹⁹ <http://www.podgradina.net/new/po-kome-je-simica-pecina-na-kamesnici-dobila-ime/> (pristup 27.6.2018.)

čivčija u Karamanovcima i ogolila ih na putu. Predaja kaže kako je u cijeloj svojoj družini Andrijica Šimić bio najčovječniji pa ga stoga Derviš-beg i Halil Muratbegović nisu htjeli optužiti pred okružnim sudom u Splitu.²⁰

Postoje mnoge predaje o ovom poznatom hajduku, neke se pripovijedaju u njegovu rodnom kraju ali i u drugim mjestima. Narod u mjesto Drežnica kod Mostara pripovijeda ovako:

“Hajduk Šimić Andrija je često dočiko trgovce u Raiča klancu, a slazio je i u Drežnicu, ali nikomu nije naudio ni za šibicu. Jednom banduri drežanski zanoćili u Konjskom, u jednoj pojati doli, a gori bio Šimić Andrija sa svojim drugom na sijenu. I slušao on što banduri pričaju. Pitali banduri jednog Drežnjaka: ‘Što bi ti Šimiću Andriji uradio?’ A on rekao: ‘Ne bi mu ništa, već da imam u torbi šta, sio bi s njim i poio.’ I tako Šimić Andrija nije nikada napao Drežnjake.”²¹

U rodnom kraju Andrijice Šimića i danas se pripovijeda o junaštvu i neustrašivosti Andrijice Šimića.

„Priča se kako su Turci jednom prilikom opkolili Andrijicu u kući jednog njegova prijatelja i tražili da se preda. Prijetili su da će zapaliti kuću ako on ne iziđe iz nje. Andrijica im je odgovorio kako je sramota i grijeh zapaliti tuđu kuću i da će ubrzo sam izaći pred njih. Stavio je na glavu naćve u kojima se kuhao kruh, uzeo u ruku pušku i pucajući izjurio među Turke koji su se u strahu razbježali, a on je pobjegao u šumu i tako se spasio. Druga predaja govori kako je Andrijica, nakon izlaska iz tamnice, gdje je odležao trideset godina i četrdeset dana, sa svojih šezdeset osam godina bio još uvijek toliko snažan da je preskakao magarca s mjesta. Kako bi mlađima od sebe koji su se voljeli junačiti pokazao što je pravo junaštvo. u jednom je dućanu stavio na pod nož okrenut oštricom prema gore. Sjeo je na pod, uhvatio se za nožne prste i tako preskočio nož, što se nitko drugi nije niti usudio učiniti.“²²

I u Imotskoj krajini često se prepričavaju dogodovštine Andrijice Šimića:

*Andrijica je bio sitne građe, a moga je magarca s mista priskočit. Bio je hajduk, ratova je i protiv bogati, a zna je dobro govorit pa bi tako reka:
- Valja zasvirat i za pas zadit.*

²⁰ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 412

²¹ Isto, str. 413

²² Isto, str. 412 - 413

*Svagdi je oda pa tako i po Zmijavcin i po Drumu. Jednom bila kiša, a Andrijica se sklonio u fratrovu kuću. I pita on u fratra mantil, njegov abit. I fratar njemu da. Kad je pristala kiša, doša je u tom abitu kući i iša je ćaću ispovidit.*²³

U proljeće 1878. godine u blizini Imotskoga družina Andrijice Šimića pala je u zasjedu u kojoj su uginuli svi osim Andrijice koji se jedva spasio. Stigao je u Runoviće kod Imotskog u kuću Ante Garca koji ga je umorna okrijepio, ali je pogazio vjeru da ga neće izdati. U snu je Garac Andrijicu svezao i predao ga Austrijskim vlastima za ucjenu koja je raspisana za njegovu glavu. Kad je shvatio da je prevaren, Andrijica Šimić prokleo je Antu Garca riječima: „Dabogda moje noge nad tvojom glavom bile!“. Garci su za izdaju dobili 477, 40 fiorina i kupili nekoliko volova koji su ubrzo uginuli. Iste godine Andrijica Šimić osuđen je na doživotnu robiju i odležao nešto više od 29 godina u tamnici u Koprju. Sam Andrijica Šimić pričao je 1902. godine u Splitu novinaru Pučkoga lista Juraju Kapiću o svom snu koji mu je nagovijestio izdaju:²⁴

„Snieg mete kao lopatom. Gazim ga do koljena, a na nekim mjestima do pasa. Primih se gore. Obijem se na pomrki o drvlje i kamenje. Noge su mi izranjene i otekle. Iznemožen, stignem u selo Runović i pokucam na vrata u Garca. Sami su u kući muž i žena. Je li vjera? Jest! Tu mi naložili vatru, pa se raspokojih. Založih, napih se i zaspah kao zaklan na Garčevoj slamici. U snu vidim riekü Vrliku, oko nje mnoštvo kokošiju, pataka i pilića. Nad njima se naviju orline. Život mi je težak. Svaka mi se noga čini kao greda. U tom se probudim, pa da ću skočiti, ali, što vide jadne oči moje? Imade ih dvadeset oko mene, pa me drže za ruke, za noge i za trup. Tako propade Šimić na tvrdoj vjeri.“²⁵

Car Franjo Josip pomilovao je Andrijicu Šimića 16. prosinca 1901. godine, u 68. godini života. Mnoštvo naroda dočekalo ga je na Splitskoj rivi. U slobodi nije dugo uživao, umro je 5. veljače 1905 godine i to u kući svoga izdajice Ante Garca koji je umro dva dana ranije. Obojica su zakopana u isti grop pa se ostvarila i Andrijičina kletva: U groblju u Runovićima pored Imotskog počivaju Andrijica i njegov izdajnik, a Andrijičine noge su nad Garčevom glavom.²⁶

²³ Žužul, Anamarija, *Tradicijska baština u suvremenoj etnografiji Imotske krajine*, Diplomski rad, FF Split 2017, ZIR, URN:NBN:HR172:148479, str. 29-30

²⁴ Milas, Mijo, *Hrvatski narodni junak Andrijica Šimić*, Logos, Split 1996., str. 58.

²⁵ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, str. 413

²⁶ Isto, str. 414.

Predaja o Garčevoj izdaji i kletvi Andrijice Šimića pripovijeda se i danas u Grudama i Imotskoj krajini.

Mijat Tomić

Mijat (Mijovil) Tomić bio je najomiljeniji kod naroda, pa se o njemu i danas pjeva i priča u duvanjskom i kupreškom kraju, Dalmaciji i Hercegovini. Lik i djelo Mijata Tomića spominje se u mnoštvu djela nastalih tijekom i poslije njegova hajdukovanja. Tako njegov spomen nalazimo u *Erlangenskom rukopisu* (1716. – 1733.)²⁷, kao i u *Cvitu razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti arvackoga* (Mleci, 1747.) fra Filipa Grabovca. U svom djelu, Grabovac o Mijatu Tomiću piše: „Samo ovo oću spomenuti: kako posli Tomića Mijata iz Duvna nije bilo već pravoga ajduka niti će već ni biti. Rečeni poginu oko prvi(h) godina mira od Kandije. Izdade ga Bobovac Ilija od Doljana; njegov bi kum, sapelo ga. Pogibe malo prije žetve.“²⁸

²⁷ Erlangenski rukopis zbirka je narodnih pjesama zapisanih na srpskom i hrvatskom jeziku, otkrivena 1913. u Sveučilišnoj knjižnici u Erlangenu. Kako je sastavljač nepoznat i nema podataka o podrijetlu rukopisa, pogrešno je bio razvrstan među glagoljske spise. Zbirka je nastala početkom 18. stoljeća. Pisana je tzv. crkvenom ćirilicom na 530 listova i ukrašena bogatim baroknim inicijalima. Sadrži 217 pjesama: deset pripada pučkomu pjesništvu, ostale su izvorne, narodne pjesme. Najviše ima epskih, posebno junačkih, zatim lirskih ljubavnih (mnoge s naglašenom erotikom), te nekoliko balada u arhaičnom osmeračkom metru, posebne umjetničke vrijednosti. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18295> (pristup 27.6.2018.)

²⁸ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, str.

Grob Mijata Tomića u Doljanima²⁹

„Martić-Jukićeva pjesma *Mijat Tomić i kadija tešanjski* govori o tome kako je Tomić po Bosni i Hercegovini gradio česme za putnike i prolaznike, što potvrđuju predaje koje i danas žive u narodu. Neke od njih govore kako je Mijat zimovao kod svojega pobre Kopčić Džafer –bega, gdje je već tri zime zimovao i bilo mu je lijepo kao kod njegove majke. Odmetnuo se u hajduke na Vran planinu jer mu je duvanjski kadija Suzica preteo dio očevine, Jabuku livadu. Nešto drugačija predaja govori kako se Mijat Tomić u hajduke odmetnuo zbog svojega gospodara, bega Kopčića. Prema toj predaji, Mijat je do svoje dvadesete godine čuvao begove ovce, išao umjesto gospodara na mejdan zulumčaru Arapu i nosio barjak u svatovima kad mu se gospodar ženio. To se nije svidjelo Turcima u svatovima i oni natjeraju konja na Mijata. On ubije konja i, kad su doveli nevjestu u begovu kulu, pobjegne pod okriljem noći i odmetne se u hajduke.“³⁰

Franjo Tomić je 2001. godine pripovijedao o Mijatu Tomiću:

Mnoge pjesme u narodu su opisane o ajduku Mijatu Tomiću. Mijat Tomić bio je iz Duvna iz sela Kongore, a otac mu je bio Tomić Ivan. Ivan je imo na Duvanjskom polju kosnicu livadu. Livadu mu je pod turskim zulumom oteo Suzica kadija i naredio je Suzica kadija seljacima iz sela Kongore i drugih okolnih sela da kose livadu, a da pred njima kosi Mijat Tomić. Mijat nije htio nositi kose. Bio je mladić od dvadeset godina. Nosio je na sebi bijele gaće i bijelu košulju, a za pasom malu pušku. Kad je došo, vidio je da livadu kosi trideset kosaca, a uz njih je bio Murat, subaša Suzice kadije. Čim je ugledo Mijata, odmah ga je mislio prisić, jer ne nosi kosu na ramenu. Mijat je prid njega došo i reko mu: ‘Šta to radiš, Murate subaša, zašto kosiš moju livadu? Livada je moja babovina, moja djedovina, pa i čukundjedovina, a ti mi je danas oduzmlješ.’ A Murat mu ništa ne odgovori, nego poteže sablju od pojasa, hitro manu i rukom i sabljom da prisiče Mijata Tomića, ali je Mijat, mlado momče, hitar na nogama pa od sablje Mijat odskočio. Poleće mu ruka do silaja, puče šarak ko nebesko vrime i u prsa pogodi murata. Na pleće mu pendže napravilo. Pade Murat na glavu u travu, to ugleda tridesetak kosaca iz

²⁹http://hkdnappedak.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2456&Itemid=149 (pristup 25.6.2018.)

³⁰ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 352.

ruku im ispadoše kose, iz očiju suze udariše: 'Šta uradi Tomiću Mijate, žalosna ti majka dovijeka, svi ćemo glave pogubiti.' 'Čujte me trideset kosaca povratka vam kući nema ni kućištu. Koji ne će u Vran u planinu da tražimo pravo od Turaka, onda ćemo Turke suditi i naučiti kako će se s nama ponašati. A ko od vas u planinu ne će, kuća mu se kućetinom zvala, a u njoj mu pasja braća stala, prid kućom mu stado ne blejalo, a u kući čedo ne plakalo. Što mu se u kući rađalo sve manito bilo, sin mu sina na mejdan pozivao, jedan drugom odsijecali glave. Od mene vam takav ultimatum.' Te Mijat u Vran okrenu u planinu. To je bilo prvo društvo Mijatovo. Prvi bijaše Leventa Marijan, od rođene mu sestre sin. Svakom Mijat novo ime daje, tako Mijat stvara četu i družinu. Zatvori Turcima klance te napravi počivališta i odmarališta pokraj puta da se mogu ljudi odmarati i popušiti lulu duvana. Tute prostri divan kabanice, ko prolazi mora ostaviti žute madžarije. Takav ultimatum Mijat Turčinu stavi. Ne bi Turci darivali kabanice da nije ajduk za jelom il' za bukvom il' za studenom stinom kamenitom. Budno prate kud prolaze trgovci i Turci i provode pljačku i zakone. Dvadeset godina je ajdukovo po planinama dok nije izdaja došla, dok ga nije izdo kum Bobovac Ilija. Ubio ga Klišanin Arap iz puške ispod krova kad je sjedio pred kulom Bobovac Ilije, kad je nazdravljo. Ne bi nikad Mijat pogino da sam sebe nije odo. Kad mu je kuma krvav rubac pokazala da je izdaja, on je reko:

'Ne boj se kumo ne more me sablja presicat nit puška probijat jer je na meni sedam pancira, samo me može probit zrno kositra.' To je čuo Klišanin Arap i odma otkinuo pucu sa prsiju (zrno kositra) i pripunio pušku. Kad je Mijat nazdravio Bobovcu Iliji i počeo piti iz čaše vino, ukazala mu se tad jabučica pod vratom, gdje se kopčaju panciri i tu ga je arap iz puške pogodio. I opet je uspio reći: 'Jezus Marija, drži me, Marijane, i biži, osveti me, drago dite moje.' Tako bi pobjego Marijan sa Mijatom da nije prijekim putem doletio Klišanin Arap i tu opalio iz puške i prisiko Marijanu nogu u koljenu. Tada su Turci odnijeli Levantu u Sarajevo i tu mu se gubi svaki trag, a Mijatov grob se tu nalazi i za njega se zna i dan današnji.³¹

³¹ Isto, str. 353 -354.

O pogibiji Mijata Tomića postoji 28 pjesama. U 19 pjesama govori se kako je Mijata izdao njegov kum Ilija Bobovac, a ubio ga neki Arapin. Marijan, Mijatov rođak, pokušao je ranjenoga Mijata odnijeti na Vran, ali Mijat je izdahnuo pod Sovićkim vratima. Kažu da se upravo tu, na njivi Pošćeci³² nalazi grob Mijata Tomića. Predaje dalje kazuju kako je Marijan uspio osvetiti Mijata ubivši Arapina u duvanjskom kraju, u mjestu Jankovac.³³

Ivan Rangjeo je zaključio pomoću epskih narodnih pjesama zaključio da „se Mijat Tomić rodio oko početka XVII. stoljeća u selu Brišnik kod Duvna, a poginuo između 1656. i 1659. godine izdajom svojega kuma Ilije Bobovca iz Doljana kod Jablanice. Ubio ga je Hadžizukićev rob (Arap) ili azap (žandar).“³⁴

U narodu postoji mnogo priča o događajima iz života Mijata Tomića, a jedna od njih govori kako je nastalo hercegovačko prezime Naletilić.³⁵ Naime, nekoj je djevojci „naletilo“ Mijatovo dijete. Pjesme o Mijatu Tomiću zapisane su u Bosni i Hercegovini, Dalmaciji, Slavoniji, a desetak je tiskano i u izdanju *Hrvatske narodne pjesme. Isto, str* U pjesmama se često govori o Mijatovoj družini koja je brojila 33 hajduka. Taj broj raste i do 40 hajduka, kao što j navedeno u pjesni *Mijat Tomić od kuma izdat* , a podatke potvrđuju i neki povijesni dokumenti. Tako pismu koje je Mijat Tomić pisao oko 1640. godine, zapovjedniku Imotskog prijeti sa svojih 40 ljudi koji su rođeni pod puškom i sabljom.

4. Legenda

Riječ legenda latinskoga je podrijetla i znači ono što treba čitati, ono što valja čitati. U filologiji legenda se tumači kao „priča koja ima vjerski karakter i u njezin se sadržaj vjeruje. Legenda se dugo poimala kao pripovijest iz života svetaca, te o Božjim i svetačkim čudesima. Sudionici legendi su najčešće Isus Krist, sveci i svetece, crkveni dostojanstvnici, mučenici i mučenice. Legende su fakturom bliske predajama i teško ih je odvojiti, ali element čuda one sadrže svakako ih izdvaja. Legende u život unose red i harmoniju: Božja i svetačka čuda ispravljaju nepravde, nagrađuju dobro i kažnjavaju zlo.“³⁶

³² Njiva Pošćeci nalazi se na Sovićkim vratima na ulazu iz Sovića na Blidinje.

³³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 355.

³⁴ Isto, str 355.

³⁵ Isto, str 352.

³⁶ Isto, str. 448.

4.1. Legenda o Gavanovim dvorima

Legenda o propasti Gavanovih dvora nastala je u Imotskoj krajini³⁷, a izvorište joj je u „biblijskoj priči o propasti Sodome i Gomore koje su stradale zbog opaćina svojih stanovnika. Priča govori kako su dva anđela išla u Sodomu provjeriti ljudsku pobožnost i milosrđe. Dočekalo ih je jedino Lotovo gostoprimstvo, dok su se ostali stanovnici htjeli izivljavati na njima. Anđeli su se stoga odužili Lotu upozorenjem: 'Koga još ovdje imaš, sinove i kćeri, sve koje imaš u gradu, iz mjesa izvedi! Jer mi ćemo zatrti ovo mjesto: vika je na njih postala tolika da nas Jahve posla da ga uništimo!'“ (Post 19, 12-13)³⁸

Kad su anđeli Lota i svo izveli u polje „jedan progovori: ‘Bježi da život spasiš! Ne obaziri se niti se igdje u ravnici ne zaustavljaš! Bježi u brdo da ne budeš zatrt!’ Jahve zapljušti s neba na Sodomu i Gomoru sumpornim ognjem, i uništi one gradove, i svu onu ravnicu, sve žitelje gradske i sve raslinstvo na zemlji. A Lotova se žena obazre i pretvori se u stup soli. (Post 19, 24-26)³⁹

Iznad Sodome i Gomore dizao se dim poput kakve klačine spaljeni su „a Bog (...) zatirao gradove u ravnici u kojima je Lot boravio.' (Post 19, 28-29) Bitan utjecaj na legendu imala je i Isusova priča o siromašnome Lazaru. Lajtmotiv legende je Gavanova škrtost, oholost i nemilosrdnost a uz njih je usko vezana i propast Gavnovih dvora.“⁴⁰

Postoji nekoliko verzija ove legende, koje se razlikuju u nekim detaljima. Ovako je legendu prema sjećanju ispričao 2004. godine imotski franjevac fra Vjeko Vrčić:

LEGENDA O GAVANU (Fra Vjeko Vrčić, 2004.)

*Bijo ti je u davna doba u Imockom, jedan bogati čovik zvan Gavan.
Bijo je u liku čovika, a po duši Gavan. Ima je svega, samo duše nije ima.
Para je ima da nije zna koliko, drža ga je u soban, na tavanu, ma*

³⁷ O tome više: Dragić, Marko, *Starozavjetni motiv Sodome i Gomore u Bakulinom Šematizmu i u suvremenom pripovijedanju u Hercegovini*, Zbornik o Petru Bakuli, Hrvatski studiji Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2013. str. 76-77.

³⁸ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 448-449.

³⁹ Isto, str. 449.

⁴⁰ Isto, str. 449.

svakudan. Čije brdo? Gavanovo! Čije polje? Gavanovo! Ima je i kmeta i slugu, ma ima je i sedamdeset i sedam čobana. I imaše i ženu i jedno muško dite, ne jako. Žena je bila još gora od njega, jerbo biše još o'olija. Težake prezirala, a prosjake protravala s vrata. Prid njihovim je dvorin proliveno vele sirotinjski suza. Dodijaše i Bogu ti pusti uzdasi i suze. Jednon Isusmilosnoga bila. Dođe k'o prosjak, prid istočne dvore Gavanove. U dvorima bijaše samo žena, Gavan je bijo u drugim dvorima, brojio pare. Dođe Isus i pokuca sa svojim šćapićen njojzi na vrata, pa priupita: "Dajder štogod prosjaku, Bog ti da! Pogledaj na me, siromaja, nako te Bog pogleda! Utiši, gospodarice, gladne, utišijo tebe Bog!" Kad dodija Gavanovici, iziđe ona na vrata i reče prosijaku: "Biž' ća s moji vrata! Vi skitančine i linčine ne date mira ni meni ni mome ditetu." "Daj zalogaj kruva, Bog ti da!" proslidi prosjak. "Šta će meni Bog tvoj dok je meni Gavan moj!" kaza njemu oštrokondža. Al' da ga se otarasi, donese joj sluga iz kuće koru kruva, metne joj na papuču od noge i ona nabije nogon onaj kriv prosjaku prid nos, jerbo joj se činila sramota da mu dade rukan. Prosjak jopet upita: "Daj mi, gazdarice, i jedan trs kupusa, kad ti ga je Bog da u vrtlu. Pomozi mi, nako te Bog dragi pomoga!" Ona naredi slugi da odriže trs kupusa, ali oni trs što je uz put, što su se na nj ćukenja zapišala. Sluga ode i odriža zdravi trs, jerbo se Boga boja.

Prosjak šćapi i ode ća, al' prije toga reče slugi: "Noćas će biti svašta, ti se ničeg ne boj! Gromovi će pucat, zemlja će se trest, a jezera otvarat. Ali ništa od toga tebi ne će naškodit jerbo si pomoga čovika u nevolji!" Kad se prosjak oprostijo od sluge, obaša je sve Gavanove čobane i kmetove. Od svi 77 sluga samo dva imadoše dušu i srce i žrtvovaše ono svoje malo sirotinje za prosjaka. Isus ne tide uzet ništa od njizi, nego nestade, a uto se i smračilo. Tako Gavan ostade na konaku u zapadnin dvorima, a Gavanovica s ditetom u istočnin dvorima. Gavan nije ni gleda šta se dešava vanka. Crne se oblačine spuščale do zemlje, ne vidiš prst prid očima. Od Bijakove do Zavelina siva i grmi gromovi pozivlju Gavana zadnji put na obraćenje. Ali džabe, on viruje samo u pare. Pod zemljon se začu tutnjavina, zemlja se trese, al' Gavan jopet

samo pare broji. Potrese se zemlja dva puta, a treći put prosiče se zemlja. I dvori Gavanovi, i vas novac, i Gavan i sluge sve ode u crnu zemlju. Stvori se Crljeno Jezero. Kako su zidovi bili uokrug, nako je i jezero okruglo. Kad je lipo, vedro nebo i mirna voda, i dandanas moreš vidit obrise zidina dvorski. Te iste noći propuntali se i istočni dvori, skupa sa Gavanovicom. Dok je ta stravota se tu zbivala, prosijak (Isus) se ukaza onome slugi i reče mu: "Uzmi tu zobnicu što visi o gredi, u njoj ti je vas najam. I odma biži, ovo će sve otići u propuntu. U elać! Ovo je prokleta kuća i prokleta misto!" Sluga, prije nego pođe, uzme ono nejakom dite iz bešike, stavi ga u naručaj i ponese sa sobom, jer je njega najvolio od svega blaga Gavanova. Čin on izađe iz dvora, utonuše dvori i Gavanovica s njima skupa. Kako je sluga s diteton biža, nako se za njen otvarala zemlja i stvaralo jezero. Tako ti je nastalo Modro Jezero, zvano i Imocko i Gavanovo. Kako je sluga biža najprvo polju, pa onda na zapad, rođenoj kući (jerbo se u Kamenjaku rodija), tako ti je se i jezero propuntalo u duljinu, a ne uokrug. (...)“⁴¹

Ovu verziju legende zapisao je davne 1936. godine znameniti imotski franjevac fra Silvestar Kutleša, najviše po kazivanju Stipana Mršića, Ivana Sliškovića i Mate Škore:

LEGENDA O GAVANU (zapisao Fra Silvestar Aračić, 1936.)

"Bio je u davna doba, blizu Imotskoga, jedan bogati čovik zvani Gavan. Po kipu čovik, ali po srcu i duši đava. U Gavana bilo svega samo duše nije. U Gavana dvoji dvori, jedni lipši od drugi. U dvorima svakog blaga, a van dvora ni broja se ne zna. Čije polje? Gavanovo. Čije brdo? Gavanovo. Novca je ima toliko da mu pogotovu broja nije zna. Novac je drža u sobam, na tavanu, a ne u sanducim.

Zlato u jednoj, srebro u drugoj, bakar u trećoj sobi. Mala je ima na sedamdeset i sedam mista. U svi sedamdeset i sedam mista bile su pojate i torovi. Različite pojate za krupni, a različite za sitni zub. Otklen Gavanu toliko blago? Ništo i stariji doranili, a najviše Gavan krivo steka i primaka. Što privarom, što silom, što kamatom, pritiska i grad i sva sela, od Kamenjaka do Gruda, svu burnu i zapadnu stranu polja i oko polja

⁴¹ Isto, str. 449 -451

imotskoga. Ima je dosta kmeta i slugu, bezdušni ka i on sam (Gavan). S pomoću kmeta otima je čoviku parnicom. Kmeti se zakuni krivo, a Gavan dobij parnicu. Je li ti zajmijo sto kroz godinu dana, valja mu vratiti dvista. U jednim dvorima litova je Gavan, a u drugim dvorima zimova. Ima je Gavan ženu i jedno muško dite, ne jako. Žena bila prava slika i prilika svog čovika pa i gora, jer olija. Težaka mrzila, a prosijaka s vrata gonila. Dosta je palo sirotinjski suza. Uzdasi i suze sirotinjske i Bogu dodijali. Jednom Isus – milosnaga bila – dođe ka prosijak, prid istočne dvore Gavanove. U dvorima ne bilo Gavana, nego mu žena.

Otiša Gavan u zapadne da miri i broji novac. Zakuca Spasitelj na Gavanovim vratima šćapićem i reče: “Daj štogod prosijaku, Bog ti da! Pogledaj na sirotu, Bog na te pogleda! Utiši gospodarice gladna, utišijo tebe Bog!” Kad dodija Gavanovici, izade na vrata i reče prosijaku: “Ajde mi s vrata! Vi skitančine i linčine ne date mi mira meni i djetetu mome u kući mojoj!” – “Daj zalogaj kruva, Bog ti da!” – proslidi prosijak. “Šta će meni Bog tvoj, dok je meni Gavan moj!” – uzgorito reče Gavanovica. Nu da se otrese prosijaka, donese joj sluga iz kuće koru kruva, metnu joj sluga na papuču od noge i ona dobaci prosijaku. Sramota joj se činilo da rukom prosijaku dade. “Daj mi gazdinice i jedan trs kupusa, kad ti ga je Bog da u vrtlu ovliko.” – opet će prosijak. Gavanovica naredi slugi, da mu odriže trs kupusa, ali oni trs uz put što u nj pasi zapišaju. Sluga ode i odriza, ne oni trs, nego drugi zdravi. Boja se je Boga ovi sluga. Prosijak primi i ode. Ali na rastanku reče slugi: “Nočas će biti svašta, ti se ne boj ništa! Gromovi će pucati, zemlja će se tresti, i jezera će se otvarati. Ali sve to tebi nauditi neće!” Prosijak reče i ode.

Sluga ostade zamišljen. Sluga je ovi virova u Boga, i zaradi Boga i svoje duše Gavana pošteno služijo, ali prosijaku nije sve virova. Od sveg Gavanova dobra najvolijo je ovi sluga Gavanovo dite. Kad se naš Gospodin – milosnaga bila – rasta od poštenoga sluge, pošla je od jednog do drugog čobana i kmeta Gavanova. Od sedamdeset i sedam čobana, i isto toliko kmeta nađe ji samu dvojicu sa srcem i dušom. Kako bi Isus kome doša, pita bi kakav darak na put Božji. I svi ga odbiše ili zanikaše osim dvojice. Ali ji je zato sve Bog i pokara, osim ove dvojice čobana. U jednoga od ove dvojice zapita Isus jedno janje.

„Bi li ti prijatelju – upita Isus prvoga – zaradi Boga pogleda na čovika siromaja i prigorijo jedno janje? Odavna se omrsijo nisam?” – “Moj gospodar Gavan – reče Isusu kmet – ne daje mi godišnje nego tri ovce. Tri ovce ojanjile po jedno, to ti je troje

janjaca. I moja su dica i gola i bosa i sotna, ali kad pitaš zarad Boga, prigoriću janjca. Evo ću otići odma po nj.“

„Nemoj ići – reče mu Isus – ako je srce ka i jezik, sam će janjac doći!“ Kad evo ti domalo janjca ide sam iz tora. Kmet uze nož, zakla janjca i sadri. Žena mu navisi vodu i pristavi meso. Kad je janjac bijo gotov, reče Isus: „Svi idimo i blagujmo, ali nijedne koščice nemojmo na stranu baciti!“ Kad su blagovali i nasitili se, Isus skupi kosti sa sinije i metnu na sridu. Kosti se sjediniše, janjac oživi i uteče u tor. A Isus reče: „Prijatelju, od ovog janjca Bog će ti dati iljadu ovaca!“ tako je i bilo. Kad dođe Isus drugomu poštenjaku Gavanovu čobanu, zapita šaku vune na put Božji. I ovi čoban reče: „Kad pitaš prijatelju, na put Božji, daću ti ne šaku, nego jedno runce. I ja sam go i odrpan, žena i dica još gore. Kmet sam Gavanov.“

To je dosta reći! Svejedno, kad pitaš na put Božji, evo ti cilo runce!“ Isus primi runo vune, prikriži rukom i ukaza se cili plast vune prid kućom. Prosijaka nestade, a vuna ostade. Gavan ta dan vazdan novac mirijo i brojijo, i nije ga pribrojijo. Ka puno ga bilo. U brojenju i noć ga zatekla, pa osta na konaku u zapadnim dvorima. Dok je on s novcom se bavijo, nije ni pogleda šta na dvoru biva. Na dvoru crne oblačine spuščale se do zemlje. Ne vidi se prsta prid očima. Od Bijakove i Zavelima siva i grmi. Gromovi pucaju i Gavana pozivlju zadnji put na obraćenje i skrušenje. Ali sve zaludu. Gavan ne viruje u Boga, nego u novac. Munje i gromovi se približaju, vitrina trese Gavanovim dvorim, Gavan isto u novac pilji. Pod zemljom čuje se tutnjava, zemlja se već trese, Gavan ne more da se rastavi od nonca. Dolazi jeda jaki udarac od potresa, za njim drugi još jači.

Kad dođe treći – najjači – proside se zemlja. I dvori Gavanovi, i vas novac, i Gavan sa svom svojom službom ode u zemlju. Stvori se Crljeno jezero. Kako su zidovi oko dvora uokrug bili, tako je i jezero okruglo. Zidovi od dvora, za vedra neba i mirne vode, mogu se nazriti i danas u vodi. Ali gavana nigdi. Gavan se nije ustavijo prvo pakla, a novci i dvori jesu. Iste te noći prosidoše se i istočni dvori i Gavanovica u njima. Vitar, munje, grmljavina i trišnja uplašiše nemilo Gavanovu ženu u istočnim dvorima. Vapije Gavana u pomoć, a Gavana nema. Zove sluga, ni slugu nema. Bave se sami sobom. Prišnija je njima glava nego gospodarica. I dok Gavanovica kriči, plače i jauče, Boga neće u pomoć da zove, jutrošnji prosijak javlja se virnomu i dobromu slugi Gavanovu, i veli mu: „Uzmi tu zobnicu što visi o gredi, u njoj ti je vas najam. I odma biži, ovo će sve otići u propuntu! U elac! Ovo je prokleta kuća i proketo misto!“ Kad to reče, nestade ga. Sluga uze zobnicu i obisi o ramenu. I dok se mislijo, šta će

poniti još od svoji stvari, pade mu na pamet, u bešici dite Gavanovo. Skoči do diteta, uze ga u naručaj i biži. Čim izađe iz dvora, utonuše dvori u zemlju i Gavanovica u njima. Kako je sluga biža i dite nosijo, za njim je zemlja tonula i jezero se stvaralo. Tako je postalo Modro jezero zvano i Imocko, ali najviše zvano Gavanovo. Zato je i Modro jezero otišlo u dugljinu, a ne uokrug. (...)“⁴²

Iako se legenda pomalo razlikuje od kazivača do kazivača, narod je oduvijek jednako pamtio poruku koju ona nosi i nerijetko ju naglašavao nakon prepričavanja legende. Fra Silvestar Aračić je tako zabilježio sljedeće rečenice svojih kazivača:

„Ovden ti vas narod o Gavanu pripovida. Svak znade nešto, al’ niko ne zna sve i neće nikad ni znat! To će ti uvijek bit misterija. k’o što je misterija i Crljeno i Modro jezero. Ta dva imocka oka bude znatiželju, stra’ i straopoštovanje. Vele su života nevini odnila jezera, ma ji isto svaki Imočanin voli, štuje i s njiman se vali. Ta dva imocka oka drže sve na mistu, budno prate poštenje svoji Imočana, jer su oni živi svidoci kako Bog pedipsaje olost i lakomost! Al’ to ti jopet nije sve, dite moje!“⁴³

Sličan komentar dala je i kazivačica Luca Rako, naglašavajući kako je Gavan platio kaznu svoje škrtosti i oholosti:

“(...) govorilo se kako je Gavan ima veliko bogastvo i kuće i jedan je siromah doša i pita kruva, a on je reka nosi mi se s očiju, neman ti šta dat! I on je opet doša i gavan ga potra i unda su pričali da se Gavanu od kuće i bogastva i sve koliko pritvorilo u jezera velika i veliku vodu... i nije se moga nikako spasit i sam sebe je uništio jer nije siromahu nista da! I to je uvijek zvalo Gavanovo jezero, ovo sto danas kažu plavo...”⁴⁴

4.2. Legende o postanku ostalih hidronima na području Imotske krajine

Iako je legenda o Gavanovim dvorima najpoznatiji primjer priče kojom se, između ostalog, objašnjava nastanak Modroga i Crvenoga jezera u Imotskom, sam kraj legende i u

⁴² Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski 1997., str. 46-48.

⁴³ Isto, str. 48.

⁴⁴ Kazivala: Luca Rako rođ. Aračić (1932.), Kamenmost, prosinac 2012.

verziji fra Vjeko Vrčića kao i u verziji koju je zapisao fra Silvestar Kutleša, donosi svojevrsno razrješenje radnje. Je li ovo dio izvorne legende ili pak dodatak koji je nastao zbog potrebe naroda za objašnjenjima nastanka i drugih hidronima na području Imotske krajine, ostat će nepoznato. Nakon što su se „propuntali“ Gavanovi dvori, sluga se sažali nad djetetom Gavanovim, ponese ga u naručju i pobježe prema Prološcu⁴⁵. Pripovijeda se dalje, kako je Bog tražio od sluge da baci dijete, što je ovaj i učinio i na tom mjestu nalazi se danas izvor Utopišće. Na različitim lokacijama na prostoru čitave Imotske krajine nalaze se hidronimi na kojima su, prema legendi, bile Gavanove staje, livade i sijeno:

ZAVRŠETAK LEGENDE O GAVANU (Fra Vjeko Vrčić, 2004)

„(...) Kad je doša u Proložac, začuje glas iz oblaka: “Baci dite ako misliš svoju glavu iznit!” Sluga se ustavi i baci dite. Kako ga baci nako se zemlja otvori i proguta dite. Iz te rastvorene zemlje udari velika voda. Tako ti nasta “Utopišće”. Sluga se za ditetom raskaja, ne da mu se ni koraka naprid. Al’ unda očuti glas iz oblaka: “Biži dalje, ne žali diteta! Od zla roda nek’ nije poroda!” Poviše Gospine crkve u Prološcu imaju dva okrugla jezera. Zovu i Grbavčeva jezera. Tu su ti bila dva Gavanova guvna. Ispod Donji Vinjana imadu dvi bare, zovu i Krenice i Udovica. Tu se nisu otvorila jezera, al’ su se otvorili virovi i voda mu podušila svu marvu iz torova. I Krenice i Udovica nesritna su i prokleta mista. Krenice provriju svake godine i unda čine šćetu jadnim ljudima. A Udovica je dosta žena u crno zavila. U Prološkom Blatu tri su jezera: Provalija, Krenica i Postranjsko jezero. Tu su ti isto bila guvna Gavanova i pojate. Te iste noći i to ti se sve propuntalo. Te strašne noći, sve što je Gavan ima, zemlja proguca i voda pokri, a pokriva i danas. Pogini tada i 75 Gavanovi sluga, al’ ji ne pokri voda. Samo se zemlja nad njima propuntala. Ta je manja kazna, prid Boga su manje krivi. Od svega blaga Gavanova ostadoše živi jedino kokoši i kokošinjac, između Modrog i Crljenog jezera. Pokrila je kupina, ma’ ovina i bršljan te zidine, al’ one su još uzgarite i ne daju se. Narod ji zove “Gavanov kokošinjac”“⁴⁶

⁴⁵ Proložac je mjesto u Imotskoj krajini, zapadno od Imotskoga.

⁴⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 450 -451.

Osim lokaliteta Utopišće, spominju se u obje verzije legende i Grbavčeva jezera koja se nalaze u zaseoku Zdilari u Glavini Donjoj, Krenice i Udovica koji danas pripadaju drinovačkom dijelu Imotskog polja te Provalija, Krenica i Postranjsko jezero koji se nalaze u Prološcu.

ZAVRŠETAK LEGENDE O GAVANU (zapisao Fra Silvestar Aračić, 1936)

„Sluga je biža najprvo polju, zatim u zapad, rođenoj kući, jer se u Kamenjaku rodijo. Kad je stiga u Proložac, čuje glas iz oblaka: “Baci dite, ako misliš svoju glavu iznit!” Sluga se ustavi, malo promisli i dite baci. Kako ga baci, zemlja se otvori i proguca dite. Iz zemlje rastvorene udari velika voda, živa voda. Ta se i danas zove “Utopišće”. Sluga se za ditetom raskaja, ne da mu se ni koraka naprid. Ali opet očuti glas iz oblaka: “Biži dalje, ne žali diteta! Od zla roda nek nije ni poroda!!!”

Malo poviše Gospine crkve u Prološcu imadu dva okrugla i duboka jezerca. Zovu ji danas Grbavčeva jezera. Tu su – kažu – bila dva guvna Gavanova. Niki vele, dva plasta sina. Bili plasti bila guvna, danas su dva jezerca, dva svidoka, kako Bog pedipsaje olost i lakomost. Ispod Donji Vinjana imadu dvi bare, zovu ji danas Krenice i Udovica. I U Krenicam i Udovici bili su zimski torovi Gavanovi. Marva nije kriva što je gospodar pas. Jezera se nisu tu otvorila, ali su se iste noći virovi otvorili i voda marvu podušila. I Krenice i Udovica nesrtno je i prokleta misto. I danas Krenice kada krenu voda dosta šćete učini. A Udovica dosta je žena u crno zavila, i udovicam rano učinila. Istina, niki Udovicu zovu Duovica, ili zbog duova, ili zbog dušenja, ili je to igra riči, ko bi zna.

U današnjem Prološkom Blatu, tri su jezera: Provalija, Krenica i Postranjsko jezero. Provalija je malešna, ali duboka. I tu je bilo guvno i pojata Gavanova. U Krenici, snopi i granice. U Postranjskom jezeru, pojate i plasti. Iste noći provali se Provalija, utonu Krenica, i stvori se Postranjsko jezero. Sve što je Gavan drža prida se, te strašne noći, zemlja proguca i voda pokri, a pokriva i danas. Od sedamdeset i sedam čobana, isto toliko kmeta, te strašne noći, pogibe ji sedamdeset i pet čobana i svi kmeti. Pogiboše strašnom smrću, proguca ji crna zemlja, ali ji ne pokri voda, ka Gavana i Gavanovicu. Prid Bogom manje krivi. I to su suva jezera.

Od svega Gavanova jedine kokoši ostadoše žive i kokošinjak uzgor. Kokošinjak je Gavanov ima tri tavana. Između Modrog i Crljenog jezera, stare zidine, ne samo da iz zemlje vire, nego se i uzgor drže. Maovina, kupina i bršljan jesu ji poklopili, ali se

zidine još drže. Ove zidine narod nazivlje "Gavanov kokošinjak". Ovde vas narod o Gavanu pripovida. Svak znade po štogod, ali ritko ko sve i vezano!"⁴⁷

5. Balada

Balada je usmena narodna pjesma koja je dobila ime prema keltskoj riječi balad i provansalskoj riječi balar u značenju plesati. „Balade najčešće pjevaju o nesretnoj ljubavi čiju je tragiku izazvala mladićeva (ili suprugova) majka“⁴⁸. Sukladno tomu, prevladavaju lirski motivi, a završetak je tragičan.

5.1. Balada o Hasanaginici

Hasanaginica (Asanaginica) je narodna balada nastala između 1646. i 1649. godine u Imotskoj krajini. Prema svojim karakteristikama, pjesma o Asanaginici graniči između balade i epske pjesme. Objavio ju je u 18. stoljeću talijanski putopisac Alberto Fortis u svojem putopisu *Put po Dalmaciji*. nazivajući je „morlačkom baladom“. Ispjevana je u muslimanskoj sredini u pograničnome kraju dalmatinsko – hercegovačkom, a tada turskom kadiluku na što upućuje svojim sadržajem i pojedinostima. Prenosila se među dalmatinskim Hrvatima koji su je i zapisali. Po obliku imena Asanaga (umjesto Hasanaga), Asanaginica i po drugim jezično – leksičkim crtama nastalih zbog nerazumijevanja muslimanskih naziva i običaja, jasno je da je zapis hrvatski. Fortis je dobio zapis sa preinakama (neki su oblici jekavski umjesto izvornih ikavskih) i takav objavio. Objavio ju je i Vuk Karadžić kao Hasanaginicu pa je tako objavljena u mnogim izdanjima srpskih narodnih pjesama. Odatle su krenule mnoge polemike je li ona muslimanska, srpska ili hrvatska.⁴⁹

Balada govori o Hasanaginici, koja je stvarna povijesna osoba Fatima Arapović rođ. Pintorović, suprugi Hasana Arapovića Hasan – age, graničnika tadašnje bosanske države. Hasanaginica nije posjetila ranjenoga muža dok je ležao u planini i on je se stoga odrekne. U

⁴⁷ Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imočkoj krajini*, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski 1997., str. 48-49

⁴⁸ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str.108-109

⁴⁹ Bošković – Stulli, Maja, *Regionalne crte usmene hrvatske književnosti*, Institut za enologiju i folkloristiku, Zagreb 2000., str. 154 -155.

međuvremenu joj brat dogovori brak s imotskim kadijom. Na dan vjenčanja zaustavi svadbenu povorku pored dvora da još jednom vidi svoju djecu i od tuge i bola joj pukne srce i ona umre.

Autor balade i danas je nepoznat: bosanskohercegovački književnik Alija Isaković tvrdi da je baladu mogla napisati i sama Hasanaginica nemajući kome ispričati svoju bol i patnju za djecom. Koristeći spoznaje iz psihijatrijske struke, Mijo Milas⁵⁰ ustvrdio je da je Hasanagicu spjevala starija žena, majka i kršćanka. Tvrdi da pjesnikinja projektira stanje svoje junakinje. Tvrdi da je Hasanaginica bila kršćanka zbog središnjeg dijela pjesme gdje ona strada jer nije išla posjetit ranjenoga muža. Naime, iz povijesti i običaja muslimana poznato je kako žene ne obilaze ranjene muškarce

Danas se u gradu Imotskom nalazi tematski park posvećen Hasanaginici. Park se nalazi na južnim obroncima Modroga jezera, a u njemu se nalaze ploče na kojima je balada ispisana na nekoliko stranih jezika kao i mjesto gdje se, prema predaji, nalazi Hasanaginčin grob.

6. Imotska ganga

Hrvatski enciklopedijski rječnik definira etnološki pojam ganga kao „momačko skupno pjevanje narodnih pjesama u kojima jedan pjevač pjeva melodiju, a ostali ga prate držanim tonom“. ⁵¹ Anić pak gangu definira kao „pjevanje u okviru priprostog lokalnog melosa“. ⁵² Ganga je, najčešće, dvostih koji pripada pučkoj književnosti i nema estetsku već izraženu umjetničku i životnu funkciju. ⁵³ Ganga je i danas jedan od sastavnih dijelova životnoga stila u Imotskoj krajini, gotovo nijedna proslava ne prođe bez barem jedne gange. Svjedoče tome brojni zapisi o životu u Imotskoj krajini u kojima se spominje ganga:

*“Seljaci, samo neka su siti, razgovorni su i veseli, uvijek gotov pivaju. Građani, bili siti ili gladni, uvijek ozbiljni i zamišljeni i osičiti. Ko da jim je kuća izgorila! Koji je uzrok toj velikoj razlici sela i grada? Ili je razlika i uzrok samo vanjski ili nutrenji? Uzrok je neimanjšćina i neuzgoj kod seljaka, kod građana krivi uzgoj. Razlika je i tlesna i duševna, pače više duševna nego tlesna”*⁵⁴

⁵⁰ Slobodna Dalmacija: Dr. Mijo Milas: *Asanagicu je spjevala kršćanka i majka* (razgovor vodio Siniša Kekez), 3. siječnja 2012.

⁵¹ *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, prir. Ljiljana Jojić, Ranko Matasović i dr. Zagreb: NL-EPH, 32004.

⁵² Anić, Vladimir, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb 2009.

⁵³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 127

⁵⁴ Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imotskoj krajini*, Matica hrvatska, ogranak Imotski, Imotski 1997, str. 22.

I u najpoznatijem romanu o ovome kraju, Raosovim *Prosjacima i sinovima*, na nekoliko se mjesta spominje pjevanje gange i ističe njezin značaj i uloga u načinu života ljudi na ovome području:

Eto, tako vam je otkad odoste, to vam je štono reče pjesnik, 'ta sva povijest roda moga'! A moj rod ganga i ojkovica, bura u badnju - zahuči, pa oduši! Što hoćete? ... Zar se u svoje vrijeme niste i vi tako tužili i u djedovima Boga gledali?! Pa vam je i ova moja tužaljka u redu! E, kad vam je u redu, drž'te je tvrdo i ostanite gdje jeste, a ja odoh...''⁵⁵

Imotski gangaši na Festivalu gange u Slivnu⁵⁶

Iako u narodu ganga živi i danas, kazivači se rado sjećaju mladosti i vremena kad je njezina uporaba bila puno intenzivnija:

"A pivali smo mi uvijek, uvijek smo štogod radili i pivali. Pivalo se kad bi se pačio duvan,

⁵⁵ Raos, Ivan, *Prosjaci i sinovi*, Matica Hrvatska, Zagreb 1971., str. 588

⁵⁶ <http://www.hrt.hr/296261/magazin/odrzan-15-ganga-fest-slivno> (pristup 27.6.2018.)

*kad bi se čupala vuna. Kad se želo žito, mi smo prvo želi srpon, pa kad bi poželi veži u
snope i uprti se i nosi kući. Uvečer pribiri. I tad smo pivali...*

*Gango moja ko te je iznio,
Mate Škoro đava ga odnijo!*

*Pivaj pajdo nek se brdo ori,
ko je tužan nek se razgovori.*

*'Moja mala i moga kolege,
dvi rodice sto zajedno lege.*

*'Mala moja kad te povedemo,
cilo selo ne bi te otelo!'⁵⁷*

„Išli bi momci na silo u Vinjane Donje, pa stani prid pratrovon kućon i pivali:

*Skini abet pra Ivane pratre,
eto Milke Puškarine za te!*

*Unda bi pratar izaša na prozor pa bi in reka da ne pivaju tako ružno, pa će in drugi
put i dat štogod.*

Svakakve smo pisme pivali kad smo ovce čuvali:

*Ovce moje mirujte u doli,
dok navezen maramicu loli.*

*U jablana visokoga,
dosta lista zelenoga,
pod njin ovce plandovale,*

⁵⁷ Kazivala: Draga Buljan rođ. Ćapin (1950.), Podbablje Gornje 28. 5. 2018.

pod njen cure ladovale!

Pivali smo mi i svojim u tuđini:

*Ercegovko umiljata seko,
ja bi došo da nisan daleko!*

*Od Ćubrine do Zelina Vira,
kliko ima drugarice mila!*

Opet smo mi najviše pisama o ljubavi pivali:

*Oj curice, obolila bole,
da ko će te ako neće lole!*

*Nemoj dragi da ti krivo bude
kad te moji svatovi probude!*

*Ja i lole jedne vire nismo,
već stvaramo bratstvo i jedinstvo!*

*Ljubi dragi sto ljubljeno nije,
nagrižena jabuka sagnjije!*

*Vidi moga na prsiman broša,
donio ga dragi kad je doša!*

*Maramica, na tri ćoška grane,
na četvrtoj ja i ti dragane!*

*Tiha vodo, ne nosi bregove,
moj dragane ne ljubi gadove!*

Padaj kišo, nemoj pokraj puta,

otišla mi dika brez kaputa!

*Sunce žarko ne grije jednako,
ni moj dragi ne ljubi jednako'*

*Meni dragi donio bonbona
i dvi smokve da me bolje cmokne!*

*Piši dragi na listu od loze
koji mi te parobrodi voze!*

*Šta je mali, šta ti je budalo,
udari me skupo bi te stalo!*

*Pišen pismo olovka mi puče,
doviđenja nesuđeno luče!*

*Vidiš dragi ono suvo drvo,
kad procvate ja ću unda za te!*

*Raško polje, ćuprija od lanca,
biži dragi, eto vilanaca!*

*Oj Danice, misečeva seko,
pozdravi mi dragog nadaleko!*

*Kune mala ledinu i travu,
sad je ćusku izgubila pravu!*

*Jorgovane, ko ti bere grane,
nije niko, opadaju same!*

Stari starče, kiseli krastavče,

obrij bradu pa dovedi mladu!

*Česljaj kiku, dragane, na moru,
ja ću svoju u majčinu dvoru!*⁵⁸

7. Crkveno-pučka baština

U Imotskom kraju vjera je od davnih dana bila saveznik i oslonac narodu u teškim vremenima. Imočani su se od davnina Bogu molili i za učinjeno uvijek zahvaljivali. Najbolji svjedok tomu je svakako zavjetna crkvice Gospi od Anđela koju je narod izgradio na veličanstvenom ulazu u kadijinu kulu nakon što je Gospa Imočanima bila saveznik u istjerivanju istih 1717. godine. Najstarija crkva na Imotskom području je crkva svetoga Luke Evanđelista na Kamenmostu, sagrađena 1705. godine od masivnih stećaka koji su vidljivi i danas. Crkve kao svjedoci vjere sagrađene su na mnoštvu lokacije po cijeloj Krajini. Crkva svetoga Franje, Roka, Ante, Nikole Tavelića, Marka, Mihovila, Kraljice Hrvata, Kraljice Mira fizički su svjedoci vjere koja je utkana u svakodnevicu Imočana. Uz svaki svetac ili blagdan vežu se, naravno, običaji, izreke, priče.

7.1. Advent

Advent ili Došašće slavi se od „4. stoljeća, a naziv dolazi od latinske riječi *adventus*, što znači dolazak. Prva nedjelja adventa je ona koja je najbliža svetkovini Sv. Andrije. Advent se sastoji od četiri nedjelje koje prethode Božiću, a simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do rođenja Isusa Krista.“⁵⁹ Zbog toga adventski vijenac sadrži četiri svijeće. Advent obilježavaju mise zornice koje se održavaju svaki dan u pet ili šest sati ujutro, post, molitva i pripreme za Božić. Za vrijeme adventa ne održavaju se nikakva slavlja. Svake nedjelje se, na svetoj misi, pali po jedna svijeća na adventskome vijencu.⁶⁰

⁵⁸ Kazivala: Luca Rako rođ. Aračić (1932.), Kamenmost, prosinac 2012.

⁵⁹ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414.

⁶⁰ Isto, str. 415.

U Imotskoj krajini se na poseban način slave svetkovine Svetoga Nikole Putnika i Svete Lucije.

Također se druga i četvrta nedjelja Adventa slave kao *Materice* i *Očiči*. Tada, prema običaju, majka ili otac u obitelji časte svoje ukućane jelom ili pićem.

7.1.1. Sveta Barbara

Blagdan svete Barbare slavi se 4. prosinca, a smatra se da od tog datuma počinje božićno vrijeme. Prema predaji, bila je kći Nikomedijskog trgovca Dioskora koji je, da njezinu iznimnu ljepotu sačuva od očiju prosaca, zatvorio u toranj. Iako je njezin otac bio idolopoklonik, Barbara se obratila na kršćanstvo bez njegova znanja. Kad je Dioskor saznao za to, odlučio je pogubiti, ali spasila ju je Djevica Marija. Nakon toga su Barbaru zatočili i mučili, a na kraju ju je pogubio upravo njezin otac. Sveta Barbara zaštitnica je od nagle smrti, rudara, topnika, vojnika i jedna od 14 svetaca pomoćnika.⁶¹

7.1.2. Sveti Nikola

Sveti Nikola rođen je u 4. stoljeću u Maloj Aziji u kršćanskoj obitelji. Stric, koji ga je i zaredio, bio je nadbiskup u Miri. Nekoliko je predaja sačuvano o životu svetog Nikole koje govore kako je postao svetac i zaštitnik. Prema predaji, Nikola je saznao za plemića u gradu koji je ostao bez novca za miraz svojim kćerima. Potajno mu je kroz prozor ubacivao novac za miraz. Otud običaj darivanja djece na njegov blagdan. Druga predaja govori kako je Nikola zaprijetio valovima i tako spasio brod od potonuća i postao zaštitnikom mornara i putnika. Zaštitnikom djece postao je nakon što je, prema predaji, oživio troje djece i spasio ih. Sveti Nikola svetac je zaštitnik Rusije.⁶²

Blagdan svetog Nikole je 6. prosinca slavi se i u Imotskoj krajini, posebno u zaseoku Vrdol iznad Imotskog. Ovaj se blagdan u Imotskoj krajini naziva najčešće Nikola Putnik, aludirajući pritom na svetoga Nikolu kao zaštitnika putnika. Svetog Nikolu posebno iščekuju djeca koja očiste čizmice i stave ih na prozor. Darove od sveca dobiju samo dobra djeca, a onu zločestu u čizmi dočeka šiba od Krampusa.

⁶¹ Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, 141-163., str. 142 -147

⁶² Dragić, Marko, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., str 8

7.1.3. Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije

Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije slavi se 8. prosinca, a kršćani tada posebno slave Djevicu Mariju koju je Bog sačuvao od istočnoga grijeha. Ona u „otajstvu Božića uz maloga Isusa ima glavnu ulogu i zato joj pučka pobožnost u doba Došašća posvećuje osobitu pažnju, koja se na poseban način odražava u zornicama“⁶³

7.1.4. Sveta Lucija

Blagdan svete Lucije slavi se 13. prosinca, a ona se smatra zaštitnicom očiju i vida. Prema predaji, Lucija je nagovorila svoju teško bolesnu majku da ode na grob sv. Agate u Kataniju. Tu se Luciji svetica ukazala, rekavši joj da će umrijeti u teškim mukama ali da će njezina majka ozdraviti. Lucija je imala predivne oči koje je, prema predaji, sama sebi iskopala i poslala ih jednome od svojih prosaca koji se tada obratio na kršćanstvo.⁶⁴

Na svetkovinu Svete Lucije običaj je i u imotskom kraju sijati božićnu pšenicu:

„U jednu teću bi metili mi zemlje i šenice i svaki dan zalij s malo vode. Kad počni nicat, u nju se stave tri sviće. I tako je bilo, kakva ti nikne u teći – taka će ti na proliće u polju bit!“⁶⁵

7.1.5. Badnjak

Riječ badnjak potječe od *starocrkvenoslavenskoga glagola bъdeti* – „bdjeti“, ili od *pridjeva badar* i od *toga izvedenoga glagola razbadriti se* – „razbuditi se, biti budan“.⁶⁶ S folklornog stajališta, Badnjak je najplodonosniji dan u godini, a prema obredima i ophodima koji ga obilježavaju, može se podijeliti na Badnje jutro i Badnju noć.⁶⁷ Badnji dan obilježava

⁶³ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440. , str. 421

⁶⁴ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440. , str. 425 -426

⁶⁵ Kazivala: Luca Rako rođ. Aračić (1932.) Kamenmost 18. 6. 2018.

⁶⁶ Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, *Croatica et Slavica* Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264, str. 229.

⁶⁷ Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, *Croatica et Slavica* Iadertina, Vol. 10, No, 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435., str. 399.

post, priprema hrane za Božićni ručak, blagoslov kuće i, na kraju, iščekivanje samoga Božića. Središnji je simbol toga dana drvo badnjak, a u tradicijskoj kulturi postoje njegove dvije vrste: jedna je kao grana hrasta (najčešće cera) kojoj nije otpalo lišće dok je druga klada, panj ili truplo stabla raspona od jedan do dva metra, debelo trideset do pedeset centimetara te dva manja komada drveta. Najčešći je panj bio masline ili česmne, odnosno cera ili hrasta koji svojom dugovječnošću simboliziraju Božju vječnost. Najčešće se pale tri badnjaka⁶⁸. U Imotskoj krajini to najčešće radi glava kuće ili njegov najstariji sin. Na Badnjak se najčešće kiti i božićno drvce. U ponoć se ide u crkvu na misu Polnoćku gdje se uz euharistiju dočeka Božić.

7.2. Božić

Božić je dan kada se slavi Kristovo rođenje. Nakon mise Polnoćke, rodbina i poznanici čestitaju i darivaju jedni druge. Božić karakterizira i obilan ručak, a poseban naglasak stavlja se na mir i zajedništvo.

"U 4 sata se na Božić misa govorila, nije ko sada, i ajde na Božić obnoć pivaj do u crkvu i muški i ženske i u 6 sati kad je završila misa aj kući...pokojnji ćaća poprigaj duvenice i pečenice i to izideš i aj pivat po selu i unda su nan davali starinski ušćipaka...popodne iznesi na guvno svak po sić vina i dođi momaka i cura i sviju iz tri, četiri sela i igray kolo i pivaj gange jedan drugomu i igray dok se ne bi smrklo...."⁶⁹

„Naše selo je na kažiputu imalo svoje kolo. A Karini su imali na brigu. I unda bi se tako skupili svi zajedno i momak bi sebi izabra pratnju. I tako on s njon šeta pod ruku unutar kola, a ovi bi okolo pivali. I morala je svaka pristat ako je on nju pikira; bila cura, bila udana žena. Tako su se izmjenjivali i to je bila zabava. A uvik se pivalo: „Ne širi nan se naše kolo malo, Karinovo bilo i propalo.“⁷⁰

⁶⁸ Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 67-91., str. 70.

⁶⁹ Kazivala: Luca Rako rođ. Aračić (1932.) Kamenmost, prosinac 2012.

⁷⁰ Žužul, Anamarija, *Tradicijska baština u suvremenoj etnografiji Imotske krajine*, Diplomski rad, FF Split 2017, ZIR, URN: NBN: HR172: 148479, str. 52

7.2. Božićno vrijeme

Po završetku Adventa ili Došašća, počinje Božićno vrijeme i traje sve do blagdana Sveta Tri Kralja. Ovo vrijeme karakteriziraju razni običaji, počevši od posta na Badnji dan do *Vodokršća* na blagdan Sveta Tri Kralja.

Blagdan svetoga Stipana ili Stipanjdana slavi se dan nakon Božića, 26. prosinca. Običaj je na ovaj blagdan ići u posjetu užoj rodbini kako bi im se čestitao Božić. Treći dan Božića slavi se Sveti Ivan ili Ivanjdana. Na taj dan blagoslivlja se u crkvama vino. Nevina dičica slave se 28. prosinca kao spomendan dana kada je Herod poubijao nevino djecu misleći kako će među njima ubiti i Isusa.⁷¹ Na taj dan se u crkvi Svetoga Ante u Drumu, nakon svete mise djeci dijele pokloni.

7.3. Poklade

Razdoblje od Sveta Tri kralja do Čiste srijede naziva se poklada ili karneval (krmjeval). Pokladni običaji i događaji intenziviraju se tjedan dana prije Čiste srijede i ti se dani nazivaju Velike ili Završne poklade. Zadnja nedjelja prije Korizme naziva se Pokladna nedjelja. U Imotskoj krajini se „prvi četvrtak pred poklade nazivao vlastovski, a drugi tusti četvrtak. U Pokladnu nedilju dolazile su odive u rod, a svaka je kuća morala imati ušćipaka.“⁷²

U Imotskom je Pokladna nedjelja vrhunac Bakovih svečanosti kada se organizira *Bakova povorka*. Ova tradicija traje već više od 150 godina, što ju čini jednom od najstarijih takvih manifestacija u Europi. Čitave „Bakove svečanosti temelje se na slavljenju Baka- antičkoga boga vina i plodnosti, koji u Imotski dolazi iz dalekog Kalikuta kako bi ga stanovnici najeli, napili, ali da bi im i očistio džepove.“⁷³ Baka svake godine utjelovljuje osoba koja to svojim osobinama zaslužuje: poznat, ugledan, društven, šaljivdžija i veseljak, obožavatelj *ića i pića*⁷⁴. Obučen je u bijelu haljinu, ima rumene obraze, a vozi se na staroj bačvi i slijede ga mačkare. Povorku karakterizira i Bakova pjesma, koja je zapravo dijalog između Baka i mačkara:

⁷¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 147

⁷² Marko Dragić, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8/1, Zadar, 2013., str. 155-188., str.157.

⁷³ <http://dobrodosastaribako.wixsite.com/bakovesvecanosti/o-nama> (pristup 26.6.2018.)

⁷⁴ = hrane i pića

„Evo dođe Bako k vami, da ne biste bili sami!

Ja učini duga puta od krajeva Kalikuta.

Dobro doša stari Bako,

iće piće za te svako

obilno je pripravljeno

i pečeno i vareno,

evo tuka i guska,

evo s maslon uščipaka,

evo s meson paveruna,

evo s maslon makaruna,

evo srne razvarene,

siron, maslon začinjene,

i debeli kapunova,

i lovine, još zecova,

i pršuta i salama,

nek se puni tvoja jama!

Ja sam Bako onaj stari, koga štiju svi vinari,

I štovat će sve bez mita, dokle bude ovog svita.

Zato smo te pozdravili

i na bačvu postavili,

jer tvoj obraz dobro kaže,

da od vina ništa draže.

Evo bačve vina cila,

da moš' piti izobilja,

a kad bude izručena,

druga ti je priključena.

Za vinom mi srce vene, upitajte moje žene!

Prokleta ti bila svaka kap vinušćine koju si ulio u se!

Svu si moju dotu poždera i poloka s imotskin lizipjatinan i ispičuturan!

S kurvetinan si lumpova, muladi napravio, mene i pustu drčajinu u crno zavio!

Neka te đava pakleni nosi, skupa s onon koji te na me namiri!

Ja sam Bako onaj isti, koji vaše džepe čisti!

Da te u Milan vrag odnese, jer ti prazniš naše kese!⁷⁵

Bako u povorci 2018. godine⁷⁶

⁷⁵ Kazivala: Marijana Rako (1994.) Kamenmost 25.6.2018

⁷⁶ <https://radioimotski.hr/2018/02/12/foto-pogledajte-kako-je-bilo-na-ovogodisnjoj-bakovoj-povorci/> (pristup 26.6.2018.)

Ova pjesma ponavlja se dok povorka prolazi ulicama grada. Zaustavlja se kada stigne na središnji gradski trg i tada slijedi čitanje oporuke i paljenje *Krnje*. Krnju izrađuju mještani, a on najčešće uzima obličje najvećega negativca u protekloj godini. Oporuka na šaljiv način proziva i ismijava značajnije događaje i osobe iz Imotskog. U utorak prije Čiste srijede tradicionalno se održava Večer humora i zabave. Organizira ju Kulturno – umjetničko društvo Bakove svečanosti, a prema tradiciji, ismijava sve događaje koji su obilježili proteklu godinu.

7.4. Korizma

Vrijeme Korizme počinje na Čistu srijedu i traje četrdeset dana, do Velikoga petka. Korizmu karakterizira post, molitva i proučavanje Božje riječi koje završava sakramentom ispovijedi kako bi se Uskrs proslavio što veselije. Četrdeset dana Korizme sadrži „šest nedjelja i svaka ima svoje ime. Prva korizmena nedjelja zove se Čista, druga je Pačista, treća Bezimena, četvrta Sredoposna, peta Gluha (Glušna), a šesta je Nedjelja muke Gospodnje ili Cvjetnica.“⁷⁷

7.4.1. Veliki tjedan

Veliki tjedan najbogatiji je tjedan u godini, a obuhvaća dane od Cvjetnice do Uskrsa. Cijeli tjedan u znaku je Isusove muke, smrti i uskrsnuća pa tako svaki dan u tom tjednu nosi i pridjev *veliki*. Prva tri dana, Veliki ponedjeljak, Veliki utorak i Veliku srijedu održava se četrdeset sati klanjanja (kvarantore), a vrhunac tjedna čini Veliko Trodnevlje. Njega čine Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota.⁷⁸

Poseban dio liturgije Velikoga tjedna svakako je čuvanje Kristova groba. Običaj je nastao u srednjem vijeku i značajan je dio tradicije u Hrvatskoj. „Ovo je običaj i u svim župama Imotske krajine na Veliki petak i subotu. Za tu priliku u crkvi bi se uredio grob kojeg su čuvari čuvali kao Kristov grob. Stražari bi za vrijeme stražarenja obukli odoru i dobili puške. Istodobno su stražu čuvali po dvojica, jedan s jedne, a drugi s druge strane groba, licem okrenuti jedan prema drugome. Izmjenjivali su se svaka dva sata. U imotskim Poljicima pored Isusova groba stražarila su po dva starija župljanina koji su se smjenjivali svakih dvadeset do trideset minuta. Straža se čuvala za vrijeme obreda, a na Veliki petak cijeli dan. Čuvanje Isusova groba

⁷⁷ Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Titius 3, 3, Filozofski fakultet Split, Split 2011., str. 139

⁷⁸ Marko Dragić, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 156

održalo se do 1972. godine. U Zmijavcima se, također, čuvao Gospodinov grob, a obred se zvao kvarantore.“⁷⁹

Cvjetnica

Cvjetnica ili Nedjelja Muke Gospodnje je kršćanska svetkovina koja se slavi u nedjelju prije Uskrsa i uvod je u Veliki tjedan. Na taj dan se slavi Isusov trijumfalni ulazak u Jeruzalem u dane prije Pashe, opisan u sva četiri Evanđelja (Marko 11:1-11, Matej 21:1-11, Luka 19:28-44, i Ivan 12:12-19). Narod je dočekaio Isusa, mašući palminim i maslinovim grančicama i rasprostirući svoje haljine, putem kojim je Isus išao jašući na magarcu. U spomen na to, na Cvjetnicu se obavljaju procesije s blagoslovljenim palminim i maslinovim grančicama. Također se za vrijeme sv. Mise, čita izvještaj o Isusovoj mucii.⁸⁰

Diljem Imotske krajine na Cvjetnicu se, prema običaju, mlade djevojke umivaju u cvijeću da očuvaju svoju ljepotu. Ujutro se odlazi na svetu misu, na koju se nose maslinove i lovorove grane na blagoslov.

„Ubere se mlada smokva, pa se riže na podlanicu dugo. Ali mora bit mlada pa iz nje željezon mličiku istraš. Unda od nje motaš golubice, mene je teta Ana učila. I obojaš kljun u crveno i žicon taknon vežeš. Tako bi mi kitile grane pa se takmiči koja će bolje. Pa kad dođeš na misu svi gledaju čija je lipše kićena.“⁸¹

Grad Imotski se na Cvjetnicu pretvara u Jeruzalem. Od najranijeg jutra u gradom prolaze djeca i odrasli odjeveni u odjeću karakterističnu za Isusovo doba i pripremaju se za događanja koja slijede. Prije jutarnjeg euharistijskog slavlja, uprizori se ulazak Isusa u Jeruzalem: djeca i odrasli prostiru palmine grane, a glumac u ulozi Isusa jaše na magarcu popraćen pjesmom. Sve je ovo uvod u popodnevna događanja, kada se na ulicama grada prikazuju scene iz Muke Gospodnje. Gotovo stotinu sudionika priprema se cijelu godinu za događaj koji je poznat i van granica Republike Hrvatske. Uprizorenje Muke počinje scenom Posljednje večere u vrtu Franjevačkoga samostana i nastavlja se scenama izdaje, suđenja, padove pod križem i susreta s majkom na gradskim ulicama. Uprizorenje završava na kuli

⁷⁹ Marko Dragić, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Etnografski muzej Split, vol. 17., Split, 2009., str.9

⁸⁰ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 157

⁸¹ Kazivala: Draga Buljan rođ. Čapin (1950.), Podbablje Gornje 28.5.2018.

Topana gdje se odvijaju potresne scene raspeća i, napokon, Isusova uskrsnuća. Ovaj događaj svake godine privlači sve više i više Imočana a i stranaca, a posljednjih nekoliko godina moguće je pratiti i prijenos uživo na internetu.

Scena raspeća na Živim slikama muke Isusove u Imotskom 2018. godine⁸²

Veliki Četvrtak

Veliki ili Sveti četvrtak je dan Isusove posljednje večere; Katolička crkva ulazi u sveto trodnevlje i sprema se na slavljenje Uskrsa. Na Veliki četvrtak je Isus sa svojim učenicima proslavio posljednji put židovski blagdan Pashe i to jedan dan prije samog blagdana, te ustanovio svetu misu, po kojoj se kršćani osobito prepoznaju. Znak svoje prisutnosti Krist je ostavio Crkvi i svijetu u kruhu i vinu, predavši tako Crkvi i čovječanstvu svoje ljudsko tijelo i svoju krv, kao polog i jamstvo pobjede nad: patnjom, smrću, krivicom, zlom i tamom. Na taj je dan Isus izrekao najhumanije riječi apostolima i svijetu, čudesno je molio za nas i obećao svog Duha protiv duha zloće, nehumanosti i razaranja. Toga je dana bio izdan, uhićen i cijelu noć sudski ispitivan, jer se mrak čovjekove duše pokazao najgušćim, a čovjek pao u bezdan zavisti i mržnje na Boga. Ali, na taj dan je milosrđe jače od krivice, dobrota je pobijedila zloću;

⁸² <http://www.grude-online.info/prijenos-muka-gospodina-nasega-isusa-krista-imotski-2018/> (pristup 27.6.2018.)

pakost čovjeka pretvorena je u pokajanje, zrakom nade pobijedio je mrak. U dvorani posljednje večere Isus je oprao učenicima noge, što simbolizira gostoprimstvo. Isus dakle želi reći da kroz njegovu smrt, u koju sada odlazi, i kroz skoro uskrsnuće, on otvara svoje nebeske dvorane, u koje nas poziva kao svoje uzvanike.⁸³

U Imotskom kraju se Veliki Četvrtak naziva *Zeljavi četvrtak*. To je usko vezano uz tradiciju kuhanja zelja ili nekog drugog zelenog povrća taj dan. U večernjim satima služi se euharistijsko slavlja na kojemu se slave obredi Velikog Četvrtka. Posebna se molitva molila na Veliki Četvrtak i Petak:

*„Dušice grišna,
budi u viri kripna.
Kada budeš putovati
dugin putin, uskin klancin,
susrist će te duv nečisti.
Pitat će te duv nečisti:
Jesi l' moja il' si Božja?
Ti ćeš reći:
Tvoja nisan, Božja jesan.
Kad san bila na onom svitu,
na pribilomu cvitu,
izmolila san
sto križića, sto amena,
sto se puta prikrstila
na blag danak, na Veliki četvrtak.
Ujmoca i Sina i Duva svetoga,*

⁸³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 160

amen. ⁸⁴

Ta molitva i danas je poznata kod Hrvata katolika te je mnogi vjernici i stariji i mlađi i u naše vrijeme mole.

*U Imotskoj krajini „molitva se ta molila na Veliki Četvrtak i Petak, moralo se izmoliti sto puta. Nami bi dicit u džep stavili 101 kamenčić mali, to bi mi skupili prije mise. Pa svaki put kad moliš, baciš jedan kamenčić. A kad na Veliki Petak kreneš za križom, baciš jedan kamenčić da šutiš. I tako izmoli to sto puta.“*⁸⁵

Veliki petak

Veliki petak je kršćanski spomendan Isusove muke i smrti. Na Veliki petak ne slavi se euharistijsko slavlje. Oltar je bez križa, svijećnjaka, cvijeća i oltarnika, što simbolizira Isusovu muku i smrt. Veliki petak je dan žalovanja, nitko ne pjeva. Veći dio dana provodi se u crkvi, pjeva se Muka Gospodinova i ljubi se raspelo. Ne smije se raditi o zemlji, jer se to u narodu tumači da je tog dana Krist pokopan. Obvezan je post, a mnogi vjernici poste suho.⁸⁶

Na Veliki Petak ide se na posljednji Križni put. Koliko je poznato, najstariji Križni put u Hrvata je Bogomojanski križ koji se neprestano održava od 15. stoljeća. Vjernici prijeđu 20 kilometara, a Bogomojanski križni put je na UNESCO-voj listi zaštićene nematerijalne baštine. U 16. stoljeću, kada su se sukobili plemići i pučani, prema predaji, Bogomojanski križ je prokrvario. Na Veliki petak u mnogim mjestima stoljećima se ide za Križem. Polazi se iz crkve. Nose se tri križa; jedan veliki i dva mala. Kako se na Veliki četvrtak križevi prekrivaju ljubičastim velom, križevi se nose tako prekriveni. Narod ide u povorci kao da je sprovod. Kanta se Muka Isusova i pjevaju Psalmi.⁸⁷

U Imotskoj krajini se, na Veliki petak, također ide na Križni put. U župi Podbablje Križni put polazi iz crkve svetoga Marka u Podbablju, svetoga Ante u Drumu i iz crkve Kraljice Hrvata u Grubinama. Sve tri povorke sastaju se na Kamenmostu u crkvi svetoga Luke i počinje

⁸⁴ Kazivala: Draga Buljan rođ. Čapin (1950.), Podbablje Gornje 28.5.2018.

⁸⁵ Kazivala: Dražana Rako rođ. Buljan (1969.), Podbablje Gornje 28. 5. 2018.

⁸⁶ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 170.

⁸⁷ Isto, str. 171.

se s obredima Velikoga petka. Tijekom cijeloga puta kanta se Gospin plač, a zanimljivo je da se među kantačima nađe i djece od jedva deset godina do ljudi starijih od osamdeset godina. U Slivnu se na Križni put krene rano ujutro i, obilazeći sva biokovska sela, na cilj stigne u večernjim satima. U župi Imotski se obredi Velikoga petka obavljaju nakon zalaska sunca, a u povorku se nose svijeće i čegrtaljke. Gasi se gradska rasvjeta, a običaj je i da stanovnici grada, čiji prozori gledaju na ulice kojima prolazi Križni put, pale svijeće na tim prozorima.

Velika subota

U narodu se Velika subota naziva i Bilom subotom. To je „dan je šutnje i ozbiljnosti što dokazuje i odsutnost euharistije i ogoljen oltar.“⁸⁸ Vjernici odlaze u crkve posjetiti Božji grob. U kasnim večernjim satima počinje Vazmeno bdijenje koje počinje lucenarijem ili službom svjetla. Ispred crkve pali se vatra, na njoj se pali uskrsna svijeća koja se unosi u crkvu. Svijeća simbolizira uskrsloga Krista.“⁸⁹

U župi Podbablje se na Bilu subotu u popodnevnim satima održava blagoslov jela koje će se blagovati na Uskrs. Običaj je na taj dan jesti mlijeko, sir i druge mliječne proizvode kako i sam naziv Bila subota implicira. U crkvi svetoga Franje Asiškog u Imotskom na Veliki petak i subotu subotu straža čuva Kristov grob. Čuvari Kristova groba nazivaju se još i žudije, a važno je samo da potječu iz Imotskog. Na smjene, s kopljima stražare u crkvi čuvajući grob. Imotski žudije prepoznatljivi su po svojoj odori vojnika. U ponoć, kad se oglasi zvono na crkvi, straža pada i označava Uskrs.

⁸⁸ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str.169

⁸⁹ Isto, str. 169 -170

Čuvari Kristova groba (žudije) u Imotskom⁹⁰

7.5. Uskrs

Najveći kršćanski blagdan svečano se dočekuje u Imotskoj krajini. Posebni su običaji kojima se ovaj kraj ponosi kao što su Žive slike Muke Isusove koje se događaju na ulicama grada na Cvjetnicu navečer, večernja procesija na Veliki Petak ili imotske žudije. Počevši od Čiste srijede koja označava početak korizme, petkom se u Imotskom kraju, prema običaju, posti i ide se u crkvu na obred križnoga puta. Ovaj običaj traje sve do Cvjetnice.

Uskrs je najveći kršćanski blagdan, a slavi se jednom godišnje nakon prvog proljetnog punog mjeseca između 21. ožujka i 25. travnja. Podrijetlo mu je u židovskom blagdanu Pashe, koji je slavio Božje čudo kojim je Izraelce izveo iz egipatskog ropstva. Kršćanstvo se usredotočuje na Isusovo uskrsnuće, prijelaz iz smrti u život. Nekada se Uskrs slavio tjedan dana, a danas se slavi dva dana: na Uskrs i Uskrsni ponedjeljak.⁹¹

⁹⁰ <http://imonet-im.blogspot.com/2015/04/diljem-imotske-krajine-odrzane-procesije.html> (pristup 25.6.2018.)

Na Uskrs je u Imotskom kraju običaj ujutro se pomoliti i pojesti blagoslovljenu hranu. Ostaci blagoslova smiju se baciti samo u zemlju ili u vatru. Nakon toga ide se na misu iza koje slijedi svečani ručak. U popodnevним satima se čestita Uskrs i razbijaju se jaja koja su obojena najčešće korom crvenog luka i biljkama.

*"Za Uskrs dođi pa odnesi šećera u kuću, unda raskrabi ga pa ga sakrij u bršćan. Kad dođi sutra pa su sve odnili miši, šećera nema. Karton smo bojali jaja crvenon, zelenon nije ko sada i unda nabojaj jaja pa ajde po selu, pa se tuckaj pa čije se jaje razbije, mora si dat ga, ako ne bi za unda te pribij."*⁹²

7.6. Sveti Marko

Sveti Marko Evanđelist rođen je u Cireni oko 10. godine, a umro je mučeničkom smrću 25. travnja 68. godine u Aleksandriji. Prva kršćanska zajednica u Jeruzalemu sastajala se u domu njegove majke Marije, a prema nekim saznanjima, Isus je upravo u toj kući blagovao posljednju večeru. Sveti Marko bio je suradnik svetoga Petra, Pavla i svojega ujaka Barnabe. U prosljeće, na blagdan svetoga Marka česti su blagoslovi polja i usjeva.⁹³

U Imotskoj krajini sveti se Marko posebno slavi u Podbablju Gornjem. Za razliku od blagdana ostalih svetaca kojima se noću hodočasti, na blagdan svetoga Marka narod najviše dolazi na centralno euharistijsko slavlje. Na kraju slavlja se, u maloj procesiji oko crkve, blagoslovi polje na četiri strane, blagoslove se usjevi i moli se za rodnu godinu. Ljudi često na blagoslov donesu žito, ječam, pšenicu i druge usjeve kojima kasnije hrane bolesne životinje. Sveti Marko slavi se krajem travnja kada temperatura raste, pa je vrijeme za laganiju odjeću ili za vađenje ruku „iz nidra“ koje su tamo još od svetoga Luke.

7.7. Sveti Ante

Blagdan svetoga Ante je, uz Veliku Gospu, blagdan koji se posebno slavi u Imotskoj krajini. Na svetkovinu, 13. lipnja, u Vinjane Gornje, gdje se nalazi crkva svetoga Ante,

⁹¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str.173-174.

⁹² Kazivala: Luca Rako rođ. Aračić (1932.) Kamenmost, prosinac 2012.

⁹³ Dragić, Marko, *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja 14 (2), Zagreb, 2016. 259.-281 str. 280.

hodočaste vjernici iz čitave Dalmacije i Hercegovine, a i šire. Sveti Ante zaštitnik je djece, pa se na večernjem euharistijskom slavlju posebno blagoslivljaju djeca i trudnice koji nose u rukama ljiljane – cvijeće svetoga Ante. Proslava sveca traje cijeli dan, u okruženju crkve organizira se slavlje s hranom, pićem i pjesmom. Posebno je zanimljivo kako su ljudi u prošlosti slavili blagdan svetoga Ante:

„Unda je bio sveti Ante praznik ko i Božić. Nije niko iša na posa. U nas u Aračića se cili noć čulo kako ljudi iđu pješke na zaviti i mole. Bilo i je odsvakle: iz Ercegovine, dolazili bi s mora, ovdan okolo. Nije bilo toga ko nije svetome Anti doša! A mi se digni i obuci vešte misne i robu i začeshljaj se pa u deset sati na veliku misu. Po cili dan se gori sidilo, pivalo, ilo, kolo igralo. Uvik je sveti Ante bio veliki svetac u nas.“

7.8. Gospa od Anđela

Gospa od Anđela slavi se 2. kolovoza posebno u gradu Imotskom jer je grad od Turaka oslobođen u svit *Gospa od Anđela*⁹⁴ 1717. godine. Kao zahvalu na pomoći i zagovoru, Imoćani su u podnožju kule na Topani sagradili zavjetnu crkvicu posvećenu Gospi od Anđela i naslikali njezinu sliku. Na blagdan Gospe od Anđela ujedno je i dan grada Imotskoga. Proslava počinje ujutro kada HPO Gradska glazba Imotski paradira ulicama grad svirajući budnicu Imoćanima. S obzirom da govorimo o mjesecu kolovozu, kada su temperature jako visoke, tijekom dana se obično slavi jedno euharistijsko slavlje, a glavno se održava u predvečerje, na otvorenom na kuli Topana.

7.9. Velika Gospa

Blagdan Velike Gospe koji se slavi 15. kolovoza središnji je marjanski blagdan. Toga dana vjernici slave Marijino uznesenje na nebo te tih dana nastoje hodočastiti u neko od marjanskih svetišta. Teologija poučava da je Marijino uznesenje na nebo vrhunac njezina bogomajčinstva, vječnog djevičanstva i bezgrešnog začeca. Nauk o njezinom uznesenju postaje kršćanska dogma koju je 1. studenog 1950. godine proglasio papa Pio XII., a dogmi prethodi duga tradicija, stara gotovo kao i sama Crkva.⁹⁵

⁹⁴ = u osvit blagdana, u zoru na blagdan Gospe od Anđela.

⁹⁵ Antolović, Josip, *Duhovni velikani, Sveta Katoličke crkve*, II. dio: srpanj – prosinac, Filozofsko-teološki

U Imotskoj krajini se ovaj bladan posebno slavi velikom i svečanom proslavom u župi Proložac, na izvoru rijeke Vrljike u jedinstvenom ambijentu crkve na otvorenom poznate kao i Zelena katedrala. Ljudi iz svih okolnih mjesta i Hercegovine hodočaste na ranu jutarnju misu. Euharistijska slavlja održavaju se tijekom čitavog dana, a nakon sudjelovanja u svetoj misi, narod se okuplja na proslavu, takozvani „dernek“.

7.10. Sveti Luka

Sveti Luka Evanđelist bio je Sirijac rodnom iz Antiohije. Iako je potjecao iz poganske sredine, Pavlove poslanice i Djela apostolska pokazuju da je bio sljedbenik i učenik svetoga Pavla. Pratio ga je na brojna putovanja, a bio je s njim i za vrijeme tamnovanja. Ne zna se točno kada je i kako umro, ali crkva ga slavi kao mučenika.⁹⁶

Sveti Luka Evanđelist zaštitnik je župe Podbablje u istoimenoj općini. Blagdan svetoga Luke slavi se 18. listopada, posebno u zaseoku Kamenmost gdje se nalazi i crkva posvećena njemu, sagrađena 1705. godine. Sveti Luka označava blagi prelazak s jesenskog vremena na zimsko pa se u Imotskom kraju često čuje uzrečica:

„Sveti Luka – met u nidra ruke, ne vadi i vanka do svetoga Marka!“⁹⁷

institut Družbe Isusove, Zagreb, 1998. str. 177. -178.

⁹⁶ *Isto*, str. 413.-414.

⁹⁷ Kazivala: Luca Rako rođ. Aračić (1932.) Kamenmost, prosinac 2012.

8. Rječnik manje poznatih izraza

A

abet – habit, odijelo redovnika i redovnica u Katoličkoj Crkvi

B

brez –bez

bršćan –bršljan

banduri – policajci (nastalo od izraza *panduri*)

C

crljenoj –crvenoj

Ć

ćošak –kut, obično se misli na kut neke prostorije

ćuska –prilika (u ovom kontekstu, dobra prilika za udaju)

D

dodijavati – dosađivati

drčajina – pogrđan naziv za djecu

dajder – daj

dočikati – dočekivati

DŽ

džabe – besplatno

Đ

đava –đavao, vrag

F

faliti se – hvaliti se

G

gavno –treće dvorište u svakoj pravoj seoskoj kući, služi za vršenje žita

I

ići na silo –stari običaj kad momci posjećuju svoje djevojke

iljadu –tisuću

in –njima, D zamjenice 'oni'

isti –jesti

iće –jelo

ispičutura – pijanac, onaj koji pije iz čuture

iznemožen –iznemogao

J

ji –njih, G zamjenice 'oni'

jopet –opet

jerbo –jer

K

karta –papir

kika –kosa

kliko –koliko

košćica –koštica

kašnje –kasnije

kesa –vrećica (u govoru sinonim za materijalno stanje)

L

ladovati –odmarati u hladu

legiti –ležati

lizipijatina – izjelica, onaj koji poliže i tanjur (*pijat*) nakon što pojede

lumpovati – slaviti, provoditi se

N

najvoliti –nekoga/nešto voljeti najviše

naosomiti se na koga/što – namjeriti se na nekoga, najčešće zbog osvete

njizi – njih, A zamjenice oni

nutrenji –unutarnji

M

metnuti –staviti

mulad –kopilad

O

otklen/oklen –odakle

obnoć –kad padne mrak

P

pačiti duvan –slagati, srtirati listove duhana

plandovati –sjediti bez posla

pojata –staja

poprigati –popržiti

potrati –potjerati

pratar –svećenik, fratar

pribiti –pretući

pikirati –izabrati

R

raskrabiti –rastopiti

S

sadrti –oderati

sić –vjedro

siromaj –siromah

snopi –snopovi

stra –strah

s timen –s tim(e)

sagnjiti –istrunuti

T

Talija –Italija

teća –lonac

U

uvik –uvijek

uvatiti –uhvatiti

unda –onda

uprtiti se –ponijeti teret na leđima

ušćipak –slatko tijesto prženo u ulju

uzgor –uspravno

uzgorito –ponosno

V

vareno –kuhano

Z

zajmiti –posuditi

9. Zaključak

Imotski i Imotska krajina, iako u novije vrijeme ekonomski slabi, kulturno su zasigurno biser Hrvatske. Burna povijest i često mijenjanje vlasti ostavili su dubok trag u kulturi i tradiciji. Ni Mleci, Turci, Austrija niti Mađarska nisu uspjeli uništiti mentalitet Imočana, njihovu ljubav prema svojoj zemlji, prema Bogu i bližnjima. Mučeni su, iskorištavani i tlačeni, no duh nikada nije splasnuo. U svoj toj muci i boli, duh je samo rastao, živio od ljubavi koju je narod posjedovao. U tim okolnostima najbolji lijek i bijeg od problema bila je pjesma i priče. Krajina bogata jezerima, planinama i ostavštinom davnih vladara bila je narodu od pamtivijeka inspiracija za stvaranje sve ljepših i nevjerojatnijih pjesama i priča, koje su se očuvale do danas. Tako počevši od Legende o Gavanovim dvorima, preko jedne od najljepših i najprevođenije balade na svijetu – Hasanaginice, dolazimo do priča o hajducima i uskocima Andrijici Šimiću, Roši Harabmbaši i njihovim suvremenicima. Pjevaju Imočani i za vrijeme slavlja, svoju posebnu pjesmu, gangu. Ganga se o svemu, i o svima: o prijateljima, obitelji, ljubavi, boli, sreći, tuzi. Uz voljeni kraj, na prvome mjestu je vjera. Osim štovanja brojnih svetaca i poštivanja kršćanskih običaja, vjera je utkana u svakodnevnicu Imočana, što dokazuju molitve, zazivi i hodočašća.

Ovaj diplomski rad pokušao je prikazati i objediniti tradicijsku kulturu Imotskoga kraja kroz njezinu povijest, njezinu maštu, običaje i događaje kojima se svakim danom sve više ponosi. Dakle, Imotska krajina svakako je biser na karti hrvatske tradicijske kulture, koji svakim danom sve više sjaji, oplemenjen svojim narodom, koji čuva, voli i poštuje svoju tradiciju i vjerno ju prenosi.

Izvori

Popis kazivača:

1. Buljan, Draga rođ. Čapin, rođena 1950. godine u Podbablju Gornjem u općini Podbablje
2. Rako, Dražana, rođ. Buljan, rođena 1969. godine u Podbablju Gornjem u općini Podbablje
3. Rako, Luca rođ. Aračić, rođena 1932. godine u Vinjanima Gornjim u općini Imotski.
4. Rako, Marijana, rođena 1994. u Kamenmostu u općini Podbablje

Literatura:

1. Anić, Vladimir, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb 2009.
2. Antolović, Josip, *Duhovni velikani, Sveci Katoličke crkve*, II. dio: srpanj – prosinac, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1998.
3. Bošković - Stulli, Maja, *Regionalne crte usmene hrvatske književnosti*, Institut za enologiju i folkloristiku, Zagreb 2000.
4. Bošković-Stulli, Maja, Zečvić Divna: *Usmena i pučka književnost*, knj.1 u: *Povijest hrvatske književnosti*, Mladost, Zagreb, 1978.
5. Čapo Žmegač, Jasna i sur; *Etnografija*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
6. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006
7. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
8. Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, *Croatia et Slavica Iadertina*, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435.
9. Dragić, Marko, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, *Ethnologica Dalmatica*, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., str. 5-42.
10. Dragić, Marko, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*, *Ethnologica Dalmatica*, Etnografski muzej Split, 17., Split, 2009., str. 5-32.

11. Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, 141-163.
12. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu 43 (1) Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.
13. Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Zadar, 2013., str. 155-188.
14. Dragić, Marko, *Starozavjetni motiv Sodome i Gomore u Bakulinom Šematizmu i u suvremenom pripovijedanju u Hercegovini*, Zbornik o Petru Bakuli, Hrvatski studiji Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2013, str. 75-97.
15. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 6. Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2011., str. 229-264.
16. Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 45 (4), Split, 2010., str. 467-488.
17. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440.
18. Dragić, Marko, *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja 14 (2), Zagreb, 2016. 259.-281.
19. Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.
20. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik)* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008.
21. Dragić, Marko, *Usmeno-književna baština u Slivnu kod Imotskoga*, Zbornik radova „Cjelovitost Zabiokovlja“ pluridisciplinarni pristup, Mostar, 2011., str. 173-202.
22. Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*, Mala nakladna kuća Sv. Jure, Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda-Mostar-Zagreb, 2001.
23. Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Titius 3, Filozofski fakultet Split, Split 2011., 285-300.
24. Dragić Marko, *Povijesne predaje o Roši-harambaši i Andrijici Šimiću*, Hrvatska obzorja, časopis Ogranka Matice hrvatske Split, 4, Split, 2001., str. 969-974.
25. Hrvatski enciklopedijski rječnik, prir. Ljiljana Jojić, Ranko Matasović i dr. Zagreb: NL-EPH, 32004.

26. Ivanišević, Frano, *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987.
27. Kačić Miošić, Andrija, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Školska knjiga, Zagreb 2011 (pretisak izdanja iz 1756.)
28. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, Uvod u književnost, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
29. Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imočkoj krajini*, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski 1997.
30. Milas, Mijo, *Hrvatski narodni junak Andrijica Šimić*, Logos, Split 1996.,
31. *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963.
32. Nikić, Andrija, *Oslobođenje Imotske krajine od Turaka*, Čuvari baštine, Zbornik radova simpozija u prigodi 250. obljetnice (1738.-1988.) prijenosa Franjevačkoga samostana u grad Imotski, Imotski 1989.
33. Raos, Ivan, *Prosjaci i sinovi*, Matica Hrvatska, Zagreb 1971.
34. Žužul, Anamarija, *Tradicijska baština u suvremenoj etnografiji Imotske krajine*, Diplomski rad, FF Split 2017, ZIR, URN:NBN:HR172:148479, str. 29-30
35. Žužul, Ante, *Knjigu piše Ivan Ban: usmene lirske pjesme iz imotske krajine*, Split, Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 2007. Knjižnica Most; knj. 29.

Mrežne stranice

1. <http://povijest.blogspot.com/2005/06/prof-fra-andrija-niki-osloboenje.html> (pristup 27.6.2018.)
2. <http://www.matica.hr/hr/459/pred-300-obljetnicu-od-odlaska-osmanlija-imotska-ranosrednjovjekovna-tvrava-topana-24932/> (pristup 25. 06. 2016)
3. <https://stariimotski.com/?p=2116> (pristup 27.6.2018.)
4. <http://www.podgradina.net/new/po-kome-je-simica-pecina-na-kamesnici-dobila-ime/> (pristup 27.6.2018.)
5. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18295> (pristup 27.6.2018.)
6. http://hkdnapredak.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2456&Itemid=149 (pristup 25.6.2018.)
- 7.
8. <http://www.hrt.hr/296261/magazin/odrzan-15-ganga-fest-slivno> (pristup 27.6.2018.)
9. <http://dobrodosastaribako.wixsite.com/bakovesvecanosti/o-nama> (pristup 26.6.2018.)
10. <https://radioimotski.hr/2018/02/12/foto-pogledajte-kako-je-bilo-na-ovogodisnjoj-bakovoj-povorci/> (pristup 26.6.2018.)

11. <http://www.grude-online.info/prijenos-muka-gospodina-nasega-isusa-krista-imotski-2018/> (pristup 27.6.2018.)
12. <http://imonet-im.blogspot.com/2015/04/diljem-imotske-krajine-odrzane-procesije.html> (pristup 25.6.2018.)

Sažetak

Bogata i turbulentna povijest položila je temelje kulturi i njegovanju baštine na području Imotske krajine. Doprinosu tomu jaka vjera i domoljublje kao odrednice naroda ovoga kraja. Oslobođenjem od Turaka 1717. godine, Imotska krajina oslobodila se okova koji su je držali godinama i okrenula se licem najprije prema vjeri. Utječu se Imočani posebno Gospi od Anđela, Svetome Anti i Franji, slave na svoj poseban način sve svece Katoličke Crkve i ponosno nose svoj kraj po svijetu. Ipak, ne zaboravljaju ni prošlost pa rado prepričavaju legendu o Gavanu, baladu o Hasanaginici ali i zgone hajduka i uskoka iz vremena Turaka, posebno one Roše Harambaše i Andrijice Šimića. Biokovo, Crveno i Modro jezero, Vrljika i Imotsko polje zagrlili su ovaj kraj i ne dozvoljavaju povijesti, tradiciji i kulturi da pobjegne iz sjećanja Imočana.

Ključne riječi: Imotski, tradicija, kultura, uskoci i hajduci, Hasanaginica, legenda o Gavanu.

Traditional and cultural heritage of the Region of Imotski

Summary

Rich and turbulent history has set the ground for culture and culture preservation on the Region of Imotski. This is also affected by strong faith and patriotism that define the notion of this region. After defeating the Ottomans in 1717, Region of Imotski has finally become free and able to turn towards Christian religion. People of Imotski believe in the power of prayer and they worship Our Lady of the Angels, Saint Ante and Franjo along with the all of the Saints of Catholic Church. They are proud representatives of their region in the world. However, they never forget the past so they willingly retail the Legend about Gavan, ballad about Hasanaginica and adventures of ambushers and brigands from the Ottoman regency. Their favourite ones are those about Andrijica Šimić and Roša Harambaša. The region is embraced by Biokovo mountain, Red and Blue lake, Vrljika river and Imotski field and disables tradition and culture to evaporate from the memory of these people.

Key words: Imotski, tradition, culture, ambushers and brigands, Hasanaginica, legend about the Gavan.

